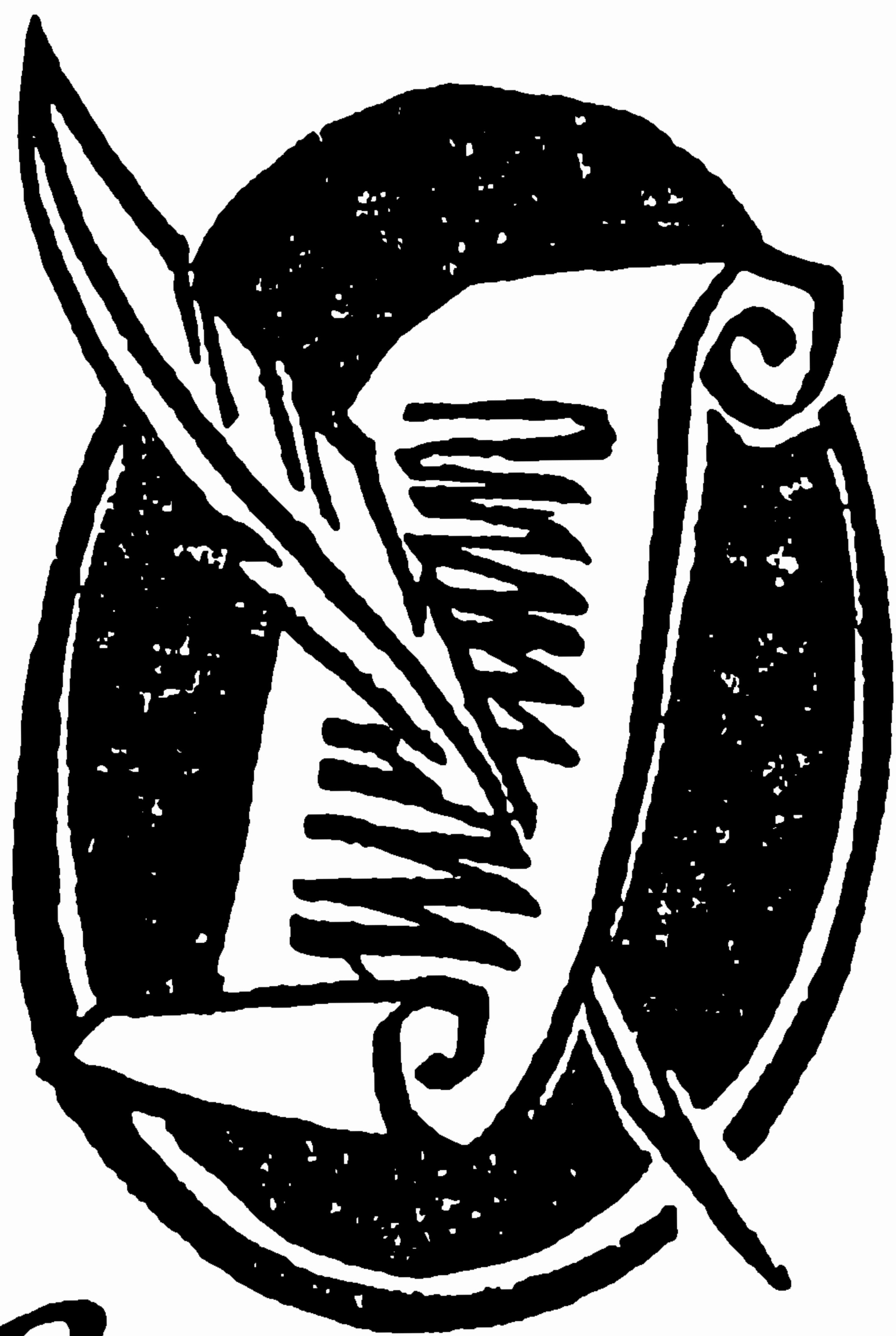

ЛИСТИ ДО ПРИЯТЕЛІВ

*Letters
to Friends*

РІК XII. Ч. 131-132

КНИЖКА 1-2. 1964.

diasporiana.org.ua

**ЛІСТИ до
ПРИЯТЕЛІВ**
LETTERS TO FRIENDS

1957 — 1958 Мистецькі обкладинки Зенона Голубця 1959 — 1960

З М І С Т:

Живі пам'ятники Шевченкові	1
В. Кубійович: Українська діаспора	3
Пам'яті великого державника	8
О. Тарнавський: Нобелівський лавреат — Гіоргос Сеферис	9
П. Гурняк: Останній рік з Остапом Вишнею	14
Л. Дражевська: Втеча від дійсності в мінеральне царство	20
М. Добрянський: Причини харчової катастрофи в СРСР	25
О. Архипенко: Фрагменти з писань	36
Ю. Лавріненко: Спомин про О. Архипенка	38
З мистецьких новин:	
В. Кивелюк: Ніна Климовська; Л. Гуцалюк:	
Юрій Соловій; Нотатки з мистецтва;	
Короткі нотатки	40
З книжкових новин:	
Ще про антологію української поезії; В. Чапленко:	
Лу Сінь. Достоевнена історія А-к'ю;	
Короткі нотатки	44
Привіт ювілятові (УНСоюзові)	49
Справи Публіцистично-наукового Інституту з критичного	
з критичного погляду	50
Ро-Са: З записок співробітника	51
М. І. „Орієнтації”	52
Відхід славних:	
Павль Гіндеміт. — Едуард Шпрангер	57
Д. Горняткович: Ще голос у справі катедри	59
Дотеп — зброя скованого духа	60
Чому?	62

ЖИВІ ПАМ'ЯТНИКИ ШЕВЧЕНКОВІ

Кожного року, в березні, Шевченкова могила коло Канева над Дніпром стає цілєю паломництва українських душ. Із усіх сторін світу, де живуть українці, туди линуть їхні мислі й почування. В ті дні слово Шевченка зрушує зачерствілі буднями серця і отвирає їх для краси і правди. Ми живемо тоді тим словом, його видивами, заклинаннями, проорокуваннями.

Та цього року, в 150-ту річницю народження Шевченка, — це свято виходить далеко поза береги українських душ. Воно стає святом тріумфу українського генія в світі. В столиці першої сучасної потуги, у Вашингтоні, буде здвигнутий пам'ятник Шевченкові. І так само відслонять його в столиці головного суперника Вашингтону: — в Москві. Щиро і нещиро, нинішні рішальні верхи світу поклоняються українському духові.

В UNESCO, Організації для справ освіти, науки і культури при Об'єднаних Націях, якої центральня знаходиться в Парижі, відбувся вечір для вшанування пам'яті Шевченка. Цей вечір попередив дискусію резолюції в справі участі ЮНЕСКО в урочистостях 150-ої річниці народження поета. Згідно з прийнятим правилом, в палаті ЮНЕСКО допускаються тільки вистави інтернаціонального характеру. Але генеральний директор, Рене Майо, зробив виняток і підкреслив, що це з огляду на велику пошану для блискучого генія Шевченка...

"UNESCO Courier", що друкується в багатьох мовах, ще в 100-ту річницю смерті Шевченка, у статті англійської авторки, П. Бен-тлі, дав таку характеристику: Шевченко — універсальний поет, його ідеали братерства і любови, правди і справедливости, а передовсім свободи, мають універсальне значення. Очевидно, інші поети наслідували його, і інші поети мабуть більш відомі в світі, але трудно назвати когось, хто заслуговував би на більшу пошану і глибшу вдячність ніж той, чий життя і відхнення були в такому гармонійному єднанні...*)

В домовині підручників історії замкнутий-забутий гнобителі Шевченка цар Микола. Покидаються домовиною і пам'яттю жорстокого наслідника Миколи, відновителя панщини — Сталіна. Але, щиро і нещиро, світ разом із царством Миколи і Ста-

*) Інформації про ЮНЕСКО подаємо в перекладі з англійської мови на основі „Огляду Советської Української Преси” (Digest of the Soviet Ukrainian Press) з лютого 1964 року, що його видає „Пролог” у Нью-Йорку.

ліна поклоняється всликому духові-лицареві, що виповів війну і російському самодержав'ю, і панщині: — рабиніному синові, Тарасові Шевченкові. Одне, що залишилось його ворогам — це вискрилювати ідеї Шевченка, спотворювати їх. Але осквернителі самі приготовляють собі суд: правда вийде на верх, лиш камінь іде на дно.

У двох столицях Америки, Вашингтоні і Вінніпегу, пам'ятники, збудовані українцями, перекликатимуться з пам'ятниками Шевченкові в столицях, містах і оселях України. Тісі розмови не заглушать ворожі голосники: це в камені й бронзі утривалене свідчення про наше єднання з народом у незримому світі Шевченкового духа.

Але — щоб ужити слів старовинного мудреця — „вічно животворному вогневі" України належаться від нас ще інші, живі пам'ятники. Їх здвигнення буде достойним завершенням ювілейного року.

Таким монументом було б оживлення, був би злет у гору вільного українського духа, його творчости і праці. Створити їх передумови — це обов'язок достатнього вже українського суспільства Америки. Повинен постати постійний Культурний Фонд ім. Шевченка, як основа щорічних премій за визначні твори українського духа. Для прикладу: одного року давалися б премії за літературні й мистецькі твори, другого, на переміну, за наукові й більші публіцистичні осяги. Це було б побудом до творчих зусиль і шляхетного суперництва.

Найкраще було б, коли б такий Культурний Фонд ім. Шевченка став нашою спільною, всенациональною справою, а не окремих красивих репрезентацій, як УККА чи КУК, і не окремих Союзів. В його організації повинні б взяти участь усі наші культурницькі й професійні об'єднання. Тоді спільними силами зможемо створити поважне діло. Було б не пошаною, але зневагою Шевченка, коли б українське суспільство збуло ідею фонду його імени відчипним для духа, дрібною для нього подачкою. Мусять бути встановлені поважні премії, мусять бути резерви для видання недрукованих ще, нагороджених праць. Робота журі мусить бути пристойно гонорована, якщо не маємо втопити ідею в аматорстві, в дилетантизмі.

Щорічні березневі свята дістали б тоді новий зміст, і не були б повторюваним, одноманітним обрядом. Інакше виглядали б вони і їх значення було б інакше, коли б у ті дні оголошувалися премії, а промовці інформували б і знайомили б суспільство з відзначеними творами працівників духа. Це було б взаємним зближенням духа і суспільства. Це були б свіжі, живі вінки, кожного року кладені під бронзові пам'ятники Шевченкові. Це була б данина вдячності духовому провідникові України, її „вічно животворному вогневі."

УКРАЇНЬСЬКА ДІЯСПОРА

(Загальна характеристика)

Що розумітимемо під діаспорою? Це — українці й люди українського походження, які живуть за межами батьківщини; скоротім це поняття до українців і людей українського походження, що живуть у т. зв. Вільному світі.

Українська діаспора в цілому світі, на жаль, з кожним десятиліттям збільшується з тої причини, що — знову на жаль — збільшується наш стан посідання в Азії. Сьогодні $\frac{1}{4}$ українців і людей українського походження розпорошена поза нашими етнічними межами. На яких 49-51 мільйонів українців і людей українського походження у цілому світі (в 1959 р. — нині 53 до 55 мільйонів), коло 11-12 мільйонів живе в діаспорі, передусім в Азії. Фактично, кількість українців у світі, які володіють українською мовою, сьогодні не багато більша як 40 мільйонів, менша ніж перед першою світовою війною!

У т. зв. Вільному світі, тобто в країнах поза залізною занавісою й поза Югославією, живе понад 2 мільйони українців і людей українського походження. Це невелике число, не цілих 4% всіх українців, менше ніж пересічне число українців в одній області Радянської України. Все таки їх значення далеко більше від цього відсотка, саме тому, що вони живуть у Вільному світі. Фактично, і це число — 2 мільйони — треба зменшити. Тут перед нами ціла гама проблем, хто з тих 2 мільйонів є справді українцем, або який „відсоток українства" має кожний з них. Не входячи в деталі, для прикладу згадаймо проблему закарпатців і частини лемків, які етнічно — українського походження, але назгал не почувають себе українцями, не належать до загальноукраїнських організацій, мають свою відрубну церковну ієрархію. А таких людей є коло 300 тисяч. До речі, саме вони підлягають сильній асиміляції, швидшій ніж загал української діаспори. То теж ця гарна церква русинів Пітсбурзької єпархії, яку вибудували на „долині міста — давнтавні" в Нью-Йорку, відвідується найменшою кількістю вірних з-поміж усіх наших святинь. І тому в дійсності українців, які уживають української мови і сяк-так почувають себе українцями, у Вільному світі не більше одного мільйона. Їх число не збільшується, навпаки, зменшується з кожним десятиліттям, бо немає припливу з краю, а вживання української мови щораз рідше. А ще менше таких, які не лише вживають української мови, але володіють нею в письмі і читають українські книжки й газети. Це прикре, але правдиве: як серед кожної діаспори так і в нас серед молодшого покоління чимало таких, які ще говорять мовою своїх батьків, але не є консументами українського друкованого слова, бо це їм трудно, а побороти ту трудність не хочуть. На терені Європи, поза країнами т. зв. народних демократій з Югославією включно, можемо числити понад 100 тисяч українців і людей українського походження: серед них 40-50 тисяч у Франції, до 30 тисяч у Великобританії, 20-25 тисяч у Німеччині, 3-5 тисяч в Австрії, 3 в Бельгії. Знову на мар-

гінесі можна згадати, що наша діаспора навіть в т. зв. народних демократіях може чимало зробити для української справи, зокрема в Польщі. Наші земляки в Польщі і в її столиці — Варшаві, використовують відносну свободу, яка існує в Польщі. Для українців вона в Польщі більша, ніж на Радянській Україні: відносно вільно пишуть, не фальсифікують нашого минулого, як це діється в УРСР і вміло використовують свої контакти з Києвом. Те, що пишеться в їхньому журналі про нашу історію, про нас на еміграції, про Грушевського, все те неподібне до того, що пишеться в Києві, чи Львові — там так написати не можна.

Ще деякі вступні зауваження. Коли говорю про українську культурну політику, то беру до уваги передусім проблеми, які мають політичний сенс. Бо ж і ціла наша діаспора має значення перш за все з політичного погляду. Тих один чи два мільйони людей, що почували себе українцями й живуть у Вільному світі, не тому мають вартість, що їх один мільйон (чи навіть два мільйони), але тому, що вони щось можуть зробити для України. Можна піти й далі: та сказати, що задержувати при житті українську діаспору варто не так для тієї діаспори як такої, але для того, щоб могли діяти політично і тоді, коли ми — політична еміграція, яка вийшла з краю, вимремо. Тоді це завдання може перейти на особи українського походження, які народжені, або виховані, поза межами батьківщини. Вони мають бути представниками вільної української політичної думки і співтворцями українських духових цінностей. Але в той процес треба їх втягнути вже тепер.

Пригадаймо коротко умовини, серед яких доводиться діяти нашій діаспорі. Вони подібні до умовин інших діаспор. У першій мірі мусимо підкреслити об'єктивні труднощі, отже територіальне розбиття.

Пригадаймо собі, що максимальні числа української діаспори такі: ЗДА — 1,2 міль., Канада — понад $\frac{1}{2}$ міль., Бразилія й Аргентина — кожна по 120-150 тисяч, Європа — вище 100 тисяч, Австралія — 25 тисяч. Якщо будемо реальні і скоротимо число нашої діаспори до осіб, — що ще проявляють своє українство, то начислимо українців в ЗДА не більше $\frac{1}{4}$ мільйона, в Канаді не багато менше і т. д. Важливий факт, що з-поміж наших людей розкинутих у Вільному світі 80% живе в англосакських краях; їх друга мова, або навіть основна мова — англійська. Далеко менші відсотки припадають на тих, яких мовами крім української є іспанська, португальська, французька, німецька. Розпорошеність нашої діаспори колосальна, і ми часто не здасмо собі з того справи. Це не лише розпорошеність по різних країнах, але і в одній і тій самій країні. Для прикладу, я змірив на карті віддаль між двома українськими скупченнями в Канаді, доволі великими, Монтреал і Ванкувер, в кожному з них живе близько 10 тисяч українців. Виявилось, що між ними така віддаль як між Парижем і північним полюсом! В Аргентині між Буенос Айрес і Міссіонес вона менша, але умови життя зовсім інші.

Не меншим від географічного розбиття, є наше внутрішнє розбиття: регіональне: придніпрянці, галичани, закарпатці, буковинці, лемки;

віровизнанняве; політично-партійне. Все це відомі, часто болочі справи, які тут не буду порушувати. Зате зверну увагу на проблему різних поколінь. Колись говорили ми про старих і нових імігрантів; сьогодні — з огляду на брак нового припливу з краю — чимраз менше „нових”, але різниці поколінь ще гостріші ніж давише. Між різними поколіннями серед тої самої нації, яка живе в нормальних умовах на своїй землі, наприклад, у Франції, завжди є різниці, але в діяспорі вони далеко більші. Тут старше покоління це люди, які вийшли з краю — це імігранти; молодше покоління, яке вродилося, або виросло в новій країні, це нормально більш американці, канадійці тощо, ніж українці.

Знову говорю загально відомі речі. Але звернім увагу, що й серед молодших, що прибули кілька десятиліть тому з батьками, треба ще вирізнити такі прошарки. Люди, що вийшли з краю з повною національною свідомістю, це люди, які нині мають щонайменше 40 років. Ті, що приїхали з краю юнаками і мало пам'ятають край, в більшості здобули національну свідомість і дістали національне виховання в часі кількарічного перебування в українських таборах у Німеччині й Австрії. Там вони закінчили українську народну школу, чи гімназію, чи хоча б її частину. Це вже молодші люди тепер у віці 28-30 літ і вгору, і це з національного погляду „певні” люди, яких український національний світогляд оформлений перед приїздом у нові країни. Але це молодші річники вже виховані в неукраїнській школі і серед американського довілля, і на них діє в першій мірі це довілля, а щойно в другій мірі дім і все те, що українці власними силами творять, щоб жити своїм життям. Логічний висновок цієї аналізи такий, що носіями української політичної думки серед людей, що покинули край в часі другої світової війни, можуть бути за деякий час ті, яким сьогодні ми нас 30 років життя. Що більше, вони можуть бути ще довго творцями українських культурних цінностей. Логічно, провід українського життя в діяспорі повинен переходити до людей, що мають сороківку, а навіть до тих, що мають тридцятку. Бо це останні річники, які жили хоч би кілька років повним українським національним життям. Не є добре, що в різних наших установах старші не допускають молодших, або не винагороджують відповідно їх праці. Тоді молодші йдуть в американське, чи канадійське життя. Ми могли б давати багато прикладів таких сумних явищ. Ось у наших газетах і журналах працюють — за малими виїмками — люди вище 65 років, які за кілька років відійдуть. А все ж, молодших не допускають, не притягають, хоча це очевидне самогубство для установи.

Молодше покоління, вище 30 років, інше. Воно з засади двомовне, його знання української мови — різне, знання української книжки далеко менше ніж знання мови, його українське національне почуття — також інше ніж у старших, вони мають від „10-80% українства”, якби хтось умів таке змірити якимсь новим апаратом. Якщо йдеться про покоління народжене вже за межами України, то частим явищем, зокрема в Канаді, буває те, що третє покоління має більше українства ніж друге. Друге покоління, сини бідних батьків, часто мали комплекс меншецінності. Третє покоління не має вже цього

комплексу, почуває себе повноцінними канадійцями, чи американцями. Не один із них ще чогось шукає і тому повертається до українства. Це найцінніший елемент, бо приходить до українства шляхом зусиль, шляхом шукання якогось ідеалу. І тут приходить звернути увагу на грізний для нас матеріалізм у країні „зеленого” (доляра). Зрештою, це завважується, хоча не в такій аж мірі, і в Європі, зокрема у Франції. І для давніх імігрантів і для нас бідних Д. П., які приїхали по війні, важно було якнайшвидше добути якийсь кусень хліба, заробити якусь кількість доларів і піднести свій життєвий рівень. Це ми досягнули, але часто пішли за далеко: добробут став для нас усім. Ми прийняли односторонньо з довілля культ гроша й матерії і не звернули уваги на те, що, наприклад, у американців є й інші прикмети, що тут одночасно багато ідейності, іноді більше ніж у країнах Європи. Ось скільки тисяч молодих людей йде з ідейних мотивів, без спеціальної винагороди, на важку працю в т. зв. недорозвинені країни. Не для доляра, але для ідеї — на важку роботу світських місіонерів. Подібно такі зматеріялізовані країни як Франція, Бельгія давали й дають священиків місіонерів. Чи не тому чимало священиків бельгійців перейшло на наш обряд, що манила їх праця серед покривдженого народу з його великими цінностями духа? І серед нас є багато молоді, яку можна „заманити”, до українства ідейними мотивами. З неодолюмою молодістю людиною, що виросла в чужому довіллі, але хиталася, чи не стати ідейним українцем, я розмовляв приблизно так: „З матеріального погляду немає ніякого інтересу, щоб ти став українцем; будь французом, німцем, американцем, збирай долари, купи хату, авто. Але чи це для тебе вистачає, чи це для тебе все? Дивись на тих американців, для яких долар не є вже богом, глянь на тих, які з ідеї, з духа посвяти допомагають африканцям, індусам. А може ти так посвятився б для України, країни твоїх батьків, яких кров пливе в тобі? Це не легке діло, бо практично легше для українця поїхати на якийсь Мадагаскар чи до Конго, і там працювати для своїх ближніх, ніж поїхати в Україну. Такий рід посвяти для тебе закритий, але є інший, може менш ефектовний і тому трудніший, хоча по суті такий легкий: Не знаєш добре української мови — навчись її; тобі трудно читати українську книжку — читай її; перемагай себе; тоді побачиш, що те, що написано мовою твоїх батьків, не гірше того, що написано мовою твого довілля.” В таких розмовах з молодими можна неодну цінну душу присвятити для праці для України. Але тут, здається мені, ніколи не можна підходити до молодших зі старокрасивим сантименталізмом, говорити неправду, або додавати самим собі кадила. До проблеми „молодих” ще повернемося.

Побіч вичислених об’єктивних труднощів, на які натрапляють всі, а тим самим і культурні дії діяспори, треба згадати і позитивні факти. Про матеріальні досяги — вони мають позитивну і негативну сторінку — ми вже згадували. Наша перевага в тому, що маємо наші національні церкви — Українську Автокефальну Православну Церкву і Українську Католицьку Церкву, чого не мають ні поляки, ні німці, ні італійці чи інші. Але тут знова застереження: велика частина укра-

інців, чи людей українського походження, не належать до українських церков. Багато з них належать до Закарпатської Церкви, себто до неукраїнської. Велике число православних належить до різних російських церков; більшість вірних російських церков творять люди українського походження — „малороси", „карпаторусини", лемки. Друге питання, — в якій мірі ті українські церкви є в дійсності українськими, а в якій мірі є вони лише з назви. Якщо мова про Українську Католицьку Церкву в ЗДА, вона є більш з назви, ніж по суті, українською. Грішить вона зматеріалізуванням, браком удуховлення. В невеликій лише мірі підтримує вона наші зболілі душі і серця; вона й більшість її духівництва не гріє нас, вона зимає, байдужа. Це одна з найбільших трагедій нашої діаспори. Не беремося ближче аналізувати цю проблему; частинно до неї ще може повернемось. Вона порушена в „Листах до приятелів" кн. 11-12. 1963.

Справа духа, проблеми культурної праці — це речі найважливіші, це перший обов'язок еміграції. Край у неволі, можемо лише тут творити цінності, яких не можна творити там. Ці цінності не залежать від кількості людей, але від їх якості. Сотня осіб може зробити більше ніж мільйон, якщо це великі мистці, великі письменники, учені, коротко — творці справжніх духовних цінностей. Один наш Драгоманов зробив на еміграції більше, як сотки тисяч. Міцкевич і Словацький „на паризькому бруку" зробили більше, ніж ціла польська еміграція з генералами, президентами, князями. На цьому відтинку духової творчості нема непереможних перешкод, а плоди українського духа, виплекані на чужині, напевно перейдуть в Україну, сьогодні чи завтра. Продукт духа перейде кордони і буде вдячно прийнятий рідною землею. Лише треба, щоб він був і щоб уявляв собою справжню цінність. З другого боку лише культурна праця — з політичними аспектами — може продовжити життя української діаспори.

Наші зусилля удержати нашу діаспору, наш стан посідання, творити різні культурні цінності дуже поважні. Жертвенність нашого суспільства для своєї церкви, школи, організації молоді, народних домів, видавництва, преси і т. п. велика. В ЗДА і Канаді одна українська родина видає пересічно в рік приблизно понад 100 доларів на вище згадані цілі. Це числа взяті з повітря, (було б дуже інтересно вистудіювати проблему нашої жертвенності), але вони правдоподібні. Чимало наших родин платить більше на цілі своєї спільноти, ніж на державні й інші податки. Ці гроші в першій мірі призначені на церкву. 100 доларів — 500 франків — це поважна сума. Але разом з цією жертвенністю і бажанням утримати себе якнайдовше, наявні і недоліки. Жертвенність скерована може в 90% або й більше на льокальні цілі — на церкву, школу, народний дім в своїй місцевості. Але не підтримуємо установ чи цілей загальнішого характеру. Це той „волосний масштаб", про який недавно говорив д-р Фіголь. Наші центральні установи надзвичайно кволі, часто існують лише на папері. Жертвенність на центральні красиві установи української громадськості в ЗДА — УККА — постійно маліє, дещо краще з КУК у Канаді.

ПАМ'ЯТІ ВЕЛИКОГО ДЕРЖАВНИКА

17-го січня минуло десять років від смерті Андрія Миколовича Лівницького. Його офіційний титул був „Заступник Голови Директорії і Головної Отаман Військ УНР”. Еміграційне суспільство знало його як Президента Української Народньої Республіки в екзилі.

Щаблі життя Андрія Лівницького, поки дійти до верху, типові для українського політичного діяча за царського режиму: РУП (Революційна Українська Партія), Українська Соціал-демократична Робітнича Партія, арешт... З вибухом революції, за Центральної Ради, губерніяльний комісар Полтавщини. За Директорії один із організаторів Трудового Конгресу. 1919 року — міністр юстиції і заступник голови уряду, згодом і керівник міністерства закордонних справ. Як голова дипломатичної місії УНР до Польщі, 1920 року підписав т. зв. Варшавський договір. — Незламний оборонець ідеї продовжування діяльності уряду в екзилі, разом із Симоном Петлюрою керує дипломатичною працею УНР. Після вбивства Петлюри стає його наслідником. Підчас 2-ої світової війни конфінований німцями в Варшаві. 1945 року знову активізує працю уряду УНР, притягаючи до неї нові еміграційні сили: підсоветські і галицькі.

Це сухі дати, за якими криється повна злетів і трагічних переживань, кипуча діяльність політика справді великого масштабу. Навіть зразу непопулярне, зокрема в Галичині, посунення, зв'язане з його ім'ям, Варшавський договір, сьогодні з історичної перспективи оцінюється як акт поважного державно-політичного значення. Енергії і політичній зручності Андрія Лівницького завдячує Державний Центр УНР в екзилі те, що він перетривав усі зовнішні й внутрішні українські кризи, і доніс до наших днів прапор української незалежної державности.

В 10-річчя смерті українське суспільство схиляє голову перед пам'яттю одного з найвизначніших своїх політиків-державників нашого століття.

А що ж говорити про такі об'єднання як Панамериканський Комітет, або т. зв. Осередок Українських Громадських Центральних Установ на терені Європи і близької Азії. Ця установа з довгою назвою не існує, і невідомо, коли перестала існувати. Українці Великобританії не мають централі, у Франції (Український Центральний Комітет) централа перестала існувати. Але саме тому, що нашим льокальним установам бракує надбудівок, вони не можуть себе піднести на вищий рівень і за деякий час мусять провалитися. І саме тут наша трагедія. Ми — середняки, — це спрощене порівняння. Як середняки, ми кращі за поляків, але якщо йдеться про справи вищого масштабу, стоїмо нижче них. І саме тому поляки духово дають своїй вітчизні більше ніж ми нашій, хоч їх край не в такій страшній недолі, як наш.

Володимир Кубійович

В наступному числі журналу — думки проф. В. Кубійовича до культурної політики нашої діаспори.

НОБЕЛІВСЬКИЙ ЛАВРЕАТ — ГІОРГОС СЕФЕРИС

Грецький поет Гіоргос Сеферис — це найновіший Нобелівський лавреат і перший грек, що здобув це високе літературне відзначення. Цей несподіваний вибір Шведської Академії звернув увагу не лише на визначного поета, який через мову, якою пише, маловідомий у світі, але теж і на літературу невеликої тепер і малозначної країни, яка має у своїй історії славне минуле та й почесне і заслужене ім'я колись мистецтва, літератури, культури.

Стародавня Геллада, що дала основу культури в нашому світі, для греків є завжди праобразом-ідеалом, що захоплює. Часто чуємо порівняння нашої країни із Грецією, поети навіть називають Україну Припонтійською Гелладою. Розбиту на малі держави-республіки Гелладу об'єднав Олександр Македонський, і її культуру в формі гелленізму поширив далеко поза межі грецького світу. Пізніше Рим, а далі Візантійське царство перейняли культурне багатство Геллади.

Турецька неволя — час повного упадку Греції й її культури, час, коли уярмлені нащадки колишніх перших громадян світу усвідомили собі своє становище і почали боротьбу за визволення. З цією національною визвольною боротьбою пов'язане теж і відродження грецької культури, яка сьогодні дійшла до тієї височини, що заслуговує на лавровий вінок першества.

Нова грецька література — це зворот до народу, як і у нас, в Україні. Нова поезія нав'язувала до народних пісень, що постали і спопуляризувались у важкі часи турецької неволі. Ціла плеяда грецьких поетів включається у національну визвольну боротьбу; їхні твори просвітянські і романтичні. Подібно, як у нас в Україні, нову грецьку літературу треба було починати від самих початків, від букваря. Книжною мовою у Греції була мова, основана на граматиці стародавнього діалекту і потім гелленізована. Тією мовою друкувались часописи, тією мовою користувались урядові чинники. Народ не знав тієї мови і говорив своєю, народною. То ж і поети нової грецької літератури звернулися не лише до народної творчості, але теж і до народної мови, так званої диматіки. Головно йонійська школа поетів пропагувала народництво: вживала народної мови, підтримувала визвольний рух народних мас. Головним представником цієї школи був поет Діонізіос Соломос (1798-1853) — сучасник Шевченка і Міцкевича. Він народився на одному із йонійських островів (Занте) і походив по лінії батька із давнього аристократичного роду з острова Крети; його мати була селянка. В поезії — подібно, як і Данте, що ним він захоплювався — Соломос поєднував аристократизм духа з простотою і свіжістю народної мови, яку перебрав від матері і якою писав. Поезія Соломоса вкладалась у рямці тієї грецької літератури, яка допомагала людині дійти до правди, віднайти зв'язок з матір'ю-природою. Соломосова поема „Гімн свободи" була бойовим заклинком для визвольних змагань, а її фрагмент став у 1864 році грецьким національним гімном. Відома теж друга велика поема Соломоса „Ода-епітафія Байронові". В поемі „Облога" поет говорить, що „прапор Греції впливає із-за хмар, як сонце, що приносить радість і щастя”;

в цій поемі він розказує про геройський чин греків, які рішаються вийти із облоги, щоб одчайдушно перемогти або згинуть.

Дуже формальна і патріотична поезія Соломоса й інших романтиків не знайшла признання в пізніших поетів, які шукали в поезії почувань і особистого переживання. Атенська школа поетів виступила проти романтизму, а головним речником цієї школи був Костос Паламас (1859-1943). Паламас походив із родини інтелектуалів. Його батько був суддею. Та поет втратив рано батьків і його виховував дядько — вчений філософ. Паламас прожив майже все своє життя в Атенах, велику його частину як генеральний секретар Атенського Університету. Паламас це спонтанний емоційний поет, в якого теж багато творів присвячено патріотичному змагання греків до самостійності. Найбільше відомий твір Паламаса це трилогія „Великі візії” — філософічна поема про людську долю. Популярною стала книга Паламаса „Пісні мій батьківщині”.

Поезія Паламаса підносила нову грецьку літературу у вищі райони досконалості форми і майстерності вислову. В той час під впливом французького модернізму деякі грецькі поети пішли за формальними шуканнями. Один із них Поподіямандопулос переселився у Францію і став писати по французьки, здобуваючи собі ім'я у французькій літературі під прибраним іменем Оріона Мореаса (1856-1910).

Під впливом Заходу нові поети Греції почали змагатись за підвищення якості своїх поетичних творів. Нова атенська школа, головню під впливом символізму, вишліфувала свою поетичну мову, получивши народну мову з гелленістичною культурою вислову. В цій новій школі такі поети: Константин Кавафис (1863-1933), Ангелос Сікеліанос (1884-1951), Костас Варналес (1884-) і інші. В поезії цих модерністів велика увага для естетизму. Кавафис — уродженець Александрії і в нього багато гелленістичної універсальності. Сікеліанос народився на острові Левкада. Він заглиблюється у традицію Греції, в давню мітичну Грецію, намагається поєднати орфезм із християнством, шукаючи якоїсь вищої злуки із універсальним духом. Поетичну славу здобув теж Нікос Казанцакис (1885-1957), автор „Одисей”, відомий загально у всьому літературному світі, як романіст, та ще більше, як передовий європейський гуманіст.

З цього знатного поетичного роду нової грецької літератури, на досвіді цієї нової грецької поезії, виріс теперішній найкращий поет Греції й останній Нобелівський лавреат Гіоргос Сеферіс. Сеферіадис (це справжнє прізвище поета, Сеферис — це псевдонім) народився в 1900 році в Смирні (сьогодні Ізміл) — у старовинному грецькому місті на побережжі Малої Азії. Юнаком довелося поетові пережити трагедію, що була однаково його особистою трагедією, трагедією сотень тисяч греків, і трагедію Греції. В 1922 році Смирна і ціле побережжя Малої Азії дісталось Туреччині і всіх греків виселено. Разом з іншими грецькими виселенцями Сеферіадис переніс весь удар цієї катастрофи, він бачив розпач безпомічних людей розвалених доми, юрби втікачів, довгі колонії знеможених людей на безконечних дорогах, розлучені сім'ї, переповнені табори, перевантажені людським вантажем човни — справжній кінець світу з якоїсь давньої мітичної розповіді. Поезія Сефериса заглиблена у мітичному світі. Його поетичний герой той виселенець-втікач, ніто капітан корабля, ніто Одисей, який шукає свого дому підчас земної мандрівки.

„Це є великий Одисей — той, хто сказав їм збудувати дерев'яного коня, і в цей спосіб ахайці здобули Трою.

Я вірю, що він прийшов вияснити мені, як збудувати дерев'яного коня, щоб я міг здобути свою Трою.

Він говорить скромно і спокійно, без натуги, і можна думати, що він знає мене, як батько,

або той старий моряк, що... у час коли вітер починав лютувати в зимову хуртовину,

співав мені в дитинстві пісню про Еротокритоса із сльозами в очах”.

Цей перший досвід трагічного — це основа поетичної думки Сефериса. На цьому тлі, чи радше в цій сценарії він бачить теперішню людину, її поривання й упадки, її радощі і смутки, її приречення; і багатий цим досвідом, немов справжнім віковим досвідом Греції, поет говорить про теперішню людину. Сеферис — грек і тому вся ця поетична сценерія — це велична культурою Греція. Тут давні розбиті статуї і венецькі укріплення, тут ясні побережжя Егейського моря і славний шлях Олександра Великого, тут білі гори й аргонавти, тут візантійські святині і тихі красивиці з яворами, тут Одисей і гарна Геллена, тут герої революції, тут скали й оливкові дерева. В цій сценерії виводить поет свого героя, що є одночасно і новим втікачем-виселенцем і вічним мітичним втікачем-виселенцем з Ітаки, неспокійним мандрівником, який запитує про ціль своєї земної мандрівки:

„Та чого ж ми шукаємо, мандруючи
на палубах спорохнявілих кораблів
у натовпі жовтих жінок і верескливих дітей,
нездібні плигнути разом із літаючими рибами,
чи теж із зорями, що їх нам показують щогли,
заплутані у грамофонні пластинки,
упхнуті насильно в неіснуючі гробниці,
ремствуєючи відірваними фразами на чужих мовах.”

Це та нова ситуація, в якій побачив себе герой Сефериса. Після програної в Малій Азії, після катастрофи в 1922 році, у грецькій молодій поезії бачимо зневіру і скептицизм. Тоді, як старі поети разом із Паламасом продовжували йти своїм утертим шляхом, молоді поети під впливом життєвих ударів, не знаходили підтвердження для інтелектуалізму й розумної інтерпретації, що її маємо у Паламаса. Вони почали шукати поетичного вислову не у змісті, а у формі. Сюрреалізм мав багатьох прихильників у Греції. Теж і Сеферис почав від сюрреалізму. Та у Сефериса динамічний, справжній поетичний талант, який крім формального новаторства завів його у високу поезію. Вже в „Мітичній історії” зустрічаємо поетичного героя, що мов Одисей, шукає шляхів до своєї далекої рідної Ітаки. Вже перша пісня цієї поеми показує всю розгубленість людини, що шукає, вижидає і — здається — чекає без надії:

Три роки
ми ждали нетерпляче післанця,
здивлені у сосни, в побережжя, в зорі,
того, що в нього вістря плуга або кіль судна.
І ми шукали, щоб знайти те перше зерно,
щоб знов могла початись старовинна драма.
Ми повернулись до домів розбиті,
нездібні рухатись, нездібні говорити,

в устах смак ржі й ропп.

Прокинувшись, ми пішли на північ, мов чужинці
поринули в туман несплямленими крилами лебедів,
що нас зранили.

В зимові ночі сильний вітер сходу нас зводив з ума,
а в літі ми губилися в агонії дня, що не міг умерти."

Людина втрачена, виселена із свого дому, шукає тієї підставої, основної правди, щоб могли почати своє власне життя, життя, яке мало б значення. Вона пізнає щораз більше, бачить щораз більше, знає щораз більше, але все це зовнішнє життя відірване, розкинуте, фрагментарне, не дає основи для людського щастя. У 22-ій пісні „Мітичної історії" поет каже:

„Так багато вже пройшло перед нашими очима,
що наші очі вже не бачать більше нічого ні перед,
ні поза; пам'ять, мов біла занавіса у глуху ніч,
у глухому замкненні,

де ми побачили дивні привиди, дивніші, ніж ти,
як пройшли мимо і зникли в безрукому листі дерев,
Знаючи так добре, яка наша доля,
блукаючи між розбитим камінням вже три, чи шість

тисячеліть,
шукаючи в повалених будинках, що могли бути нашими
домами,

бажаючи зтямити дати і геройські вчинки,
— чи будем здібні?

Прив'язані та й розкинені,
змагаючись — як казали — з неіснуючими труднощами,
загублені, ми — відкриваючи наново дорогу повну
сліпих полків,

потопаючи в походах і в Маратонському, озері,
— чи будем здібні ми померти, як пристало?"

Людина усвідомила собі, що живе серед якоїсь глухої порожнечі, в завороженому колі приречення. Поет Сеферис шукає духового оновлення в багатій і славній історії, яка стоїть перед ним у зовнішньому світі у виді камінних руїн, забутих дат і проминулих подій і людей, які є лише привидами. Як у цій ситуації віднайти живу людину, як віднайти долю людини? 24-а пісня поеми піддає розв'язку:

„Тут кінчаються діла моря і діла любови.

Ті, що колись піchnуть життя тут, де ми кінчимо,
— якщо зов крови відозветься в їх пам'яті і відплине —
хай не забудуть про нас, про хворі душі між нарцисами,
хай поховать нас так, як велить стародавній закон,
Ми, що не мали нічого, навчимо їх спокою."

Поет знає, що людська історія це народження і смерть, і знову відродження серед руїн і реліквій колишнього життя. Не диво, що в поезії Сефериса стільки історичних ремінісценцій. Людина є лише кільце в довгій історичній міді, та в той сам час людина є цілим світом сама у собі. Якщо людина хоче бачити історію з погляду тієї реальності, яка їй одній властива, тоді і теперішнє, і минуле, і майбутнє зливається в один світ, в якому людина живе. Своє відношення до історії виявив Сеферис в іншій великій поемі п. з. „Мітисторіма". Природа, скали і дерева, моря і розбиті статуї, легенди про місцевості, ріки і порти, де відбувались славні події, мовчазні зовнішні свідки

давнього життя в гієрогліфах, у мові, у звуках відживають живим словом. Те слово вічно живе, як вислід творчого життя людей, діла героїв, пророків, святих, вчених і поетів. Цей світ, це царство мертвих в осередку всієї поезії Сефериса, це світ поетичної реальності Сефериса. Історію він розуміє, як міт.

„Поет пристанув, задивившись на каміння, і став себе питати:

чи це дійсно було
в цих зруйнованих лініях, формах, випуклинах і вигибах,
чи це дійсно було
тут, де зустрічаються дороги дощів, вітрів і руїн;
чи це дійсно було живе, живі обличчя, рухливі постаті
тих, що увійшли так дивно у наше життя,
тих, що залишили сліди хвиль і думок, безмежні, мов
море;

та, може, ні! Ніщо не залишилось, лиш важка свідомість,
ностальгія свідомості живої істоти
там, де ми прийшли неістотні, зв'язані,
мов галуззя страшною білою верби, замотані в постійну
розпач,
тоді, коли жовта течія поволі несе тлінь, закорінену
в грязь,
образ форми, що змінилась у мармур за приреченням
вічної гіркоти:

поет недійсний.

Поет бачить теперішність через призму історичних подій, він ставить теперішню людину на тлі тієї великої вікової традиції, що вже була і без якої не можна уявити собі нашої реальності.

Одисеєві призначено мандрувати. Хоч яке велике в нього бажання знайти свій дім, повернутись у затишшя під власну стріху, то це лише мрія, це лише сила, яка помагає йому відбути довгу і тяжку земну мандрівку. Сеферис від дня виселення з рідної Смирни не знав теж затишшя дому. В автобіографічній поемі „Траш” він починає першу пісню:

„Дім, який я мав, у мене взяли”

та й далі заявляє:

„я не багато знаю про дома”.

Сеферіядис майже все своє життя перебуває поза Грецією, головню в дипломатичній службі. В останніх роках він репрезентує Грецію, як амбасадор в Англії. В західньому світі він теж пізнав і віднайшов співзвучний поетичний світ. Головно англійський поет Еліот втішався і втішався великою увагою Сефериса. Сеферис переклав поезії Еліота на грецьку мову. Теж і Еліот перекладав поезії Сефериса на англійську мову. Два великі поети сучасності, два Нобелівські лавреати, віднайшли себе, віднайшли рідний обом поетичний світ. У час зневіри і повного розбиття, у час великих сумнівів і катастроф обидва поети намагались віднайти ту силу поезії, яка допомагає людині зрозуміти свою вищу місію на землі. Погодившись із приреченням людини, зрозумівши всю трагедію людської земної мандрівки, Сеферис не впав у розпач. Поетів Одисей, той вічний мандрівник віднаходить свій дім там, де він його і ждав: Поема „Траш” закінчується так:

Ось і ти є

у великому домі, де всі вікна відкриті,

ОСТАННІЙ РІК З ОСТАПОМ ВИШНЕЮ

З жалем і тугою покидали ми Черкаси і гарячі піски на березі Дніпра, не догрівшись під ласкавим сонцем батьківщини. Десять днів мандрували, поки дібрались до Чіб'ю, де на нас чекала сенсаційна новина: — радянська армія перейшла Збруч і заняла столицю короля Данила, щоб подати руку помочі братам Західньої України... Ну щож, руку помочі вони осягнули, а тепер їм залишилось уже самим ноги протягнути! Таким дотепом доповнювалась ця нова вістка.

Це сталося так несподівано, що годі було вірно оцінити значення і вагу тієї події. Ні преса, ні інші джерела інформації не подавали жодного звуку про таку можливість і такі плани радянської влади. Найпроириливіші коментатори не передбачали такого стрибка сталінської політики. Роздумуючи над тією ситуацією, довелося з певним заспокоєнням ствердити, що наш поспішний виїзд з України назад у Чіб'ю був винятково передбачливий і своєчасний. І цього разу інтуїція повела по певній стежці. Те, що раніше викликало сумніви і підозріння тепер стало певним і зрозумілим... Ось де причина такої прихильної та співчутливої зустрічі в обласному управлінні мистецтв, ось чому так запопадливо керівництво обходило перепони, щоби тільки обминути всякі формальні каверзи на шляху нашого оформлення на працю у театрі в Україні!... В кузні політичних маневрів кували всяку зброю і передбачали всякі заходи далекойдучого наступу. Ново-

ти бігаєш із одної кімнати у другу, не знаючи, з котрого
вікна виглянути вперше,

бо сосни зникнуть, зникнуть осяяні гори, і щебетання птахів,
море буде порожнє, розбите скло, з півночі на південь
твої очі осліпить світло дня —

ось як саранча ненадійно і вся разом мовкне."

Ще в перших початках поетичної творчості поет Сеферис написав поему „Збірник". В цій поемі поет каже:

„Тут, у землі, закорінений збірник."

Це збірник чудодійної води. Понад цим збірником, довкола цього збірника пульсує життя. Турботи і радощі проходять мимо, проходять години, проходить сонце, проходить місяць. Та цей збірник постійно ненарушений, він постійно в осередку життя. Ця віра у постійність, ця віра у глибокі вартості людини, яка — не зважаючи на всі зовнішні удари, не зважаючи на всі змійності і пристосування, може залишитися людиною, стала в осередку поетичного світогляду Сефериса. Сеферіадис сам говорив про себе: Я — монотонний і впертий; понад двадцять років говорю те саме і те саме."

Нашадок старовинного мандрівника, який став мітичним образом для всіх людей і всіх поколінь, поет Сеферис говорить до всіх людей нашого часу. Його голос промовляє до всіх людей, які в наш час розбиття і непевності тужать до власного дому, до того втраченого раю, що в історії людського життя існує, як ідея і ціль. Поет Гіоргос Сеферіадис не лише включився у цей піднесений похід людини до висот, але він таж допоміг колись славний своїй батьківщині стати частиною культурного життя теперішнього часу.

Остап Тарнавський

окуповані території, заселені людьми, яких слід повільно і обережно приводити до того стану, до якого вже привикло стероризоване населення України. Тактика відступу для підготовки рішучого наступу вже була давно успішно перевіреною, і тому тепер йшлося тільки про підготовку відповідних кадрів для такої стратегії. А для цієї „благогородної мети“ чому не використати недобитків і не показати, що совєтська влада — не така то вже зла, що вона всепрощаюча, що ось яких злочинців-буржуазних націоналістів терпить і толерує. Чому б такого експоната із концтабору не повести на аркані та не показати найбійним галичанам, як доказ гуманізму та толеранції?! Люди українського Заходу пильно стежили за подіями над Дніпром і зачували з джерел другої руки про методи московського насилля, тому то тепер вони повинні з першої руки дістати докази зовсім відрізнених фактів, фактів дружності старшого брата до віками поневоленої гілки слов'янського племені. І для такої нагоди, чому не поводити на більшовицькій мотузці недостріляного курбасівця? Це не важко, що по самому Курбасові вже й слід простиг. Окупанти України ніколи не позичали очей у сірка. Межі між правдою і брехнею давно переорані жовтневою революцією, і тут нічого і низьким церемонитись. Ті міркування ще скріплювались особистими обставинами, які підтримували рацію нашої втечі у Чіб'ю: безпосередній зв'язок з моєю многочисельною родиною в Галичині був перерваний з кінцем 1928-го року. Після моєї другої подорожі до Німеччини, через Тернопіль та Львів, склалась обставина, в яких і мені в Україні і моїм братам під польською окупацією — цензури безпардонно стали господарити в обопільних листах; тому то нам, без взаємного порозуміння, довелося припинити доволі жваву кореспонденцію, а вже в тридцяті роки — особливо з часів розгрому „Березоля“ і мого заслання — нічого не було й думати про контакти з всякою закордонною націоналістичною контр-революцією. Але серед обставин „воз'єднання земель“ ситуація могла різко змінитися; я, мимо власного бажання, міг стати знаряддям всяких маніпуляцій та спекуляцій, ба навіть і шантажу моєї родини, яка ще не мала змоги покуштувати плодів московсько-совєтського режиму. Тому то наше рішення на „добровільний“ побут за полярним колом, подальше від зрадливого світу, знову мені здалося — єдино правильним поступком, на який можна було в таких обставинах ризикувати. Родина напевно не знала, що скоїлось зі мною, куди я подівся, я довгий час відмовчувався, а при новій ситуації й поготів — рішив не нав'язувати контактів до того часу, поки події не розгорнуться і не стане яснішим, з якими намірами заплановано московську інвазію на український Захід.

У Чіб'ю на нас вже чекав телеграфічний переказ „підйомних“ грошей на поворотну дорогу, а лагерна управа отримала офіційне прохання від комісаріату по справах мистецтв у Києві — про звільнення з праці Гірияка та Добровольської і скерування їх до театру у Черкасах в Україні.

Тимчасом дирекція чіб'ївського театру вже була встигла привести групу акторів з московської біржі, серед них найшовся й режисер, який мав замінити мене на становищі мистецького керівника. Ще до нашого приїзду він встиг розпланувати постанову п'єси, якою повинен був розпочатись новий театральний сезон. Новий керівник на

самому початку своєї діяльності зумів насторожити проти себе керівників табору та театру. Його професійна невідповідність і неуміння співпрацювати з ансамблем зразу приневолили керівників звернутись до мене з пропозицією повернути до своїх попередніх обов'язків і знову взяти провід театру у свої руки. Дирекція, яка перед відпусткою обіцяла мені, що не буде у майбутньому сезони мене обтяжувати тими обов'язками, тепер просила знову ті функції продовжувати, бо цього вимагали непередбачені обставини: заступник виявився непідходящий, ансамбль акторів вільнонайманих був надміру коштовний, тому негайно треба було розбудувати виробничий план праці так, щоб можна було покрити всі витрати на утримання такого колективу. Справа ускладнялася ще тим, що за новими наказами із Москви, вся праця театру мусіла бути побудована на обслузі тільки вільнонайманого персоналу ГУЛАГ'А, якого з кожним днем все більше громадилося у тому центрі північних концтаборів. Бюджет театру, хоч й покривався дотацією управління Ухт-Печлага, проте тепер велика частина його мусіла базуватися на касових прибутках з продажу квитків. Театр у великій частині своєї матеріальної бази мав бути самовистарчальний. Це значило, що мистецька продукція т. є. репертуар і його якість мусіли бути на такій висоті, що гарантувала б зацікавлення глядачів. Таку задачу треба було виконати мистецькому керівникові, обов'язки якого ще на один сезон я мав би взяти на себе. Тим, хто обізнаний з методами адміністрування концтаборного начальства, відомо, що всякі подібні пропозиції не рекомендуються легковажити, а тим більше відкидати, бо влада володіє багатьма засобами, якими може переконати кожного смертного в тому, що така пропозиція є ласкою і виявом особливої уваги.

Цього разу, я вхопився за ту пропозицію руками і ногами; вона вичувала мене із клопітливого положення. Ми виїхали з України, твердо рішивши, туди покищо не вертатись. Це рішення ще підсилювала інвазія в Галичину. Але треба було в якийсь спосіб, тактовно, відмовитись від умови з театром в Черкасах і від договору з комітетом у Києві. Я ніяк не находив аргументів та причин, які допомогли б ту проблему розв'язати, не виключуючи зайвих та невірних підозрін серед театральних кругів в Україні. Пропозиція Ухт-Печлага і театру у Чібію була для мене дошкою рятунку, бо всю проблему дальших переговорів із Києвом взяв на себе Ухт-Печлаг, який повідомив комітет у справах мистецтв, що Гірняк залишається ще на один рік на праці мистецького керівника театру у Чібію. Мені залишалось тільки звернути „підйомні" гроші і подякувати за турботи дирекції пересувного театру у Черкасах.

♦♦

Обставини в Чібію, які ми застали після нашого повороту з відпустки, були зовсім іншими від тих, серед яких мені доводилося перебувати попередні роки. Післясвоєвські часи хоч й принесли деякі полекші для зв'язнів у побутовому житті, однак ізоляція вільнонайманого персоналу була більше загостреною, і їхні зв'язки з позалагерниками були дуже обмежені. Кожний найменший контакт карався дуже гостро і обом сторонам грозив великими неприємностями. Хоч мені пощастило, першого ж дня, подати вістку Остапові Вишні про свій поворот з України, проте, при нових режимових загостреннях, ніяк не можна було наладнати особистої зустрічі. А поговорити з ним

було про що, і його порада в той час мені була потрібною, як рідко коли. Межові рішення розв'язувати доводилось самому — без помічі друга, який у таких випадках відзначався своїм гострим зором і тонким відчуттям дійсності. Ще ніколи мені не було так необхідне його слово поради, як у тому часі. На жаль, наш посередній зв'язок наставив тоді, коли всі мої рішення були вже завершені.

Хоч акторський склад в основному був скомплектований із вільнонайманих, однак оркестра театру не могла обійтися без музикантів-в'язнів, яких приводили під конвоєм на проби та вистави із ізоляторів. Деякіля визначних інструменталістів знаходилося на „цегельні", в якій коротав свій вік Остап Вишня. Кожного дня музиканти приходили під охороною строгих наглядачів і до пізньої ночі перебували у приміщенні театру. Один із таких підконвойних був листоношею між Павлом Михайловичом і мною. Кожного дня, під самим носом „гулагівських черберів", старанно приховані у музичному інструменті дрібні листя курсували з цегельні до театру, і з театру на цегельню. Надії на те, щоби можна було, як колись, мені особисто потрапити туди із групою акторів вже не передбачалось, тому то всі інформації про родинні справи Павла Михайловича, і про те, що діялось на батьківщині, та про ті наші пригоди, які знову заставили нас поспішно повернути до Чібію — про те все доводилось кожного дня писати і чекати на відповіді. В одній своїй черговій записці я повідомив про деякі мої заходи, які змогли б мені пробратися до його ізолятора і особисто обговорити те, про що не можна писати, навіть при найстрогіших гарантіях конспірації. Павло Михайлович негайно попросив мене занехати цю затію, яка, на його думку, була дуже ризикованою, і могла мені принести великі і неоправдані клопоти; він писав, що про себе не думає, бо йому вже нічим ризикувати, але мої обставини вимагають обачності та розсудливості. Зваживши й ті труднощі, які треба було побороти, коли доводилось його влаштовувати на працю санітара, я теж побачив небезпеки, які нависли б і над ним із-за кожного нерозважливого кроку. Тому довелось послухати поради друга і відмовитись від ризикованої візиту ізолятора.

Нашу постанову не вертатись в Україну і один рік (добровільно) перебути у Чібію — Остап Вишня не тільки схвалював, але й вважав єдино-правильним рішенням. Він теж вважав, що ті заманливі горизонти та принадні перспективи, якими нас заманювали — були дуже ілюзорні і підозрілі... У минулому було багато випадків, коли так ні з того ні з сього міняли гнів на милість до колишнього репресованого, але дуже скоро виявилось, що це було неспроста. Така переміна у відношенні до опальної людини свідчила, що навколо неї громадається нові небезпеки, що збираються темні тучі і повені, які понесуть вибранця своїми хвилями у нові небезпечні крутіжки. Москва й її підручні ніколи не проявляли великодушності та людяності безкорисно, коли вони вже рішались на таку поведінку, то не без розрахунку точного і певного виграшу у свою користь. Остап Вишня теж схилявся до думки, що переді мною стелилась кар'єра піщика на брудній московсько-більшовицькій шхавіниці. Така перспектива ще чіткіше проявлялась та тлі останніх подій, зв'язаних з окупацією Галичини і майбутнім, яке чекало тамошніх людей, ще не обізнаних з методами московського господарювання.

У пресі та з радіоголосників лунали радісні вигукки братів визволе-

них із вікової австрійської та польської неволі, однак ми, за Полярним колом, вже були добре вишколені, і вміли точно вичитувати між стрічками, та своїм слухом уловлювати фальцетно-фальшиві тони нещирих інтонацій „братів-визволителів”. На результаті цього визвольного походу на Галичину недовго довелося чекати... По вимощеній наддніпрянцями воркутській дорозі стали прибувати нові поповнення „ентузіастів соціалістичного будівництва”, не тільки наддністрияни, але й поляки та жиди, і надиво, — першими стали появлятися носії членських білетів комуністичної партії. По дорозі московські конвоїри помагали їм знайомитися із генеральною лінією партії та засвоювати основи лєнінізму та сталінізму. При цій нагоді вони мали змогу змивелювати й свої старі національні розбіжності. Слідуючими транспортами, за членами комінтерну, стали прибувати представники правих та всяких несуголосних із компартійських організацій і різношерстної „гнилої інтелігенції”, якії не було місця у новоздобутій пролетарською диктатурою країні. Транспорти новоприбулих проходили через сусідні з Чібію лагері, там їх на скору руку переформовували і відправляли на Воркуту та на острів північного океана — Вайгач, який арештанти називали: пекельним дном. До громадян новоздобутих областей не було доступу. Навіть їхні конвоїри не мали змоги стрічатися із старожилами Ухт-Печлагу. Вони разом із своїми підопічними були ізольовані від усього світу. Одна думка, що там серед тих нових рабів московської імперії можуть бути земляки, рідні — затроювала життя, відбирала волю та енергію до боротьби за існування.

Записки Остапа Вишні свідчили про його тяжкий психічний стан; від них віяло песимізмом, безнадією та резигнацією. Родина його сина, до якого я привіз глибоко-зворушливого листа у Харків, не дозволила хоч кількома словами облегшити батькові страждання і муки. Я не привіз ні одного слова синівської любови та розради. Хлопчина, який вже кінчав десятилітку, не цікавився долею батька, йому було байдуже, чи батько ще живий, чи його вже північні сніги замели... А колись, коли батько був ще на волі, то синові був би небо прихилив; йому, стараннями батька, тільки птичого молока не вистачало. Та байдужість нащадка була чи не найбільшчим ударом життя. Дружина Варвара Олексівна вже кілька років не подавала знаку про своє буття. Він тільки від своїх сестер знав, що дружина була вислана у якусь закутину біля Архангельська, але де саме, і що з нею, він нічого не знав. Його добивала мовчанка найближчих людей, і це ще більше робило його невідпорним на хронічну хворобу шлунка, яка мучила письменника ще з давніх років. Люди, що з ним стрічалися кожного дня, підтверджували ту духову кризу і тяжкий фізичний стан, в якому находився один із життєрадісних і найпопулярніших письменників України.

Праця в театрі теж не клеїлась; акторський ансамбль привезений із московської біржі безробітних театральних невдах, був непридатний для того завдання, яке театр повинен був виконати. Професійні штампи російської театральної провінції, які привезли з собою ново-прибулі, паралізували всяку ініціативу та охоту до праці. Після кількох місяців зусиль, я прийшов до переконання, що даліше копірسانня у тому провінційному трясовинні недоцільне і старався сьак-так зв'язувати кінці в один вузол, щоби хоч з бідною наполовину перетривати

до кінця сезону. Мушу признатися, що й мікроб привезений з Дніпрового луку глибоко пустив коріння під серцем, і каламутив спокій душі. Павло Михайлович знав про нові обставини моєї праці не тільки із моїх листів. Кур'єри, послугами яких ми користалися, інформували його про все життя і події, які відбувалися поза ґратами „цегельні". Він перший став підшпигувати нам думки про шукання виходу із дотеперішнього нашого притулку. Безсонні ночі проходили над розв'язкою тієї проблеми, поки уявний шум дніпрових хвиль не насилає сон забуття. Окупація Галичини затягалась, війна на Заході набирала чим раз більших масштабів, люди, як люди — привикали до життя на вулкані і перестали прислухатися до клекоту внутрішніх вибухових сил. Все загрозливе, незвичне ставало буденним і тільки лише інстинкт самозбереження час-до-часу підшпигував шляхи, якими, здавалось, можна оминути засідки та небезпеки. Навіть довга полярна зима, перекотившись через свою березневу пургу, стала слабнути під проміннями весняного сонця.

Весною 1940-го року знову нагрянула зміна керівництва Ухт-Печлагу. Третій із черги, після Якова Мороза, володар безмежного північного концтабору — прибув, як видно, із спеціальними інструкціями та завданнями; вся його увага була зосереджена на будову воркутської залізниці та добуванні вугля і нафти. Всі інші проблеми його не турбували і не цікавили. Дирекція театру, по наказу згорі, заявила, що слідуючого сезону договори з вільнонайнятими співробітниками не будуть продовжені. Ця заява дала змогу всім нам подумати над тим, де шукати місця притулку колишнім в'язням і теперішнім носіям „вовчих білетів".

Я понадіявся на те, що театр у Черкасах вже заповнив вакантне місце режисера, яке було мені запропоноване, і тому я зможу спокійно залюбитися на батьківщині дружини і з тієї бази почати, самостійно, без сторонньої опіки, шукати місця постійного пристановища. На ту тему, завелась у нас з Павлом Михайловичем інтенсивна переписка. Ми усвідомлювали, що врешті наступас час нашої розлуки, що хто зна, чи ми ще коли у житті зустрінемося. Адже ж перед ним ще довгих три роки концтаборного життя, а його організм ледве пореєс желодські умови ізолятора. Однак обставини сильніші за нас, і ми мусимо підкоритись долі. Павло Михайлович писав, що наш від'їзд із Чібіу є для нього неоплатною втраатою, бо останній промінь побратимства у північній ночі погасас, і перед ним стелиться шлях темної, самотньої невідомости майбутнього. Втамовуючи цей власний біль, він як найсердечніше приймав участь в обговореннях наших плянів. Його поради були мудрі, щирі, не тільки дружні, а й батьківські.

Ми не могли виїхати із Ухто-Печорського табору не попрощавшись з Остапом Вишнею особисто. Ми за всяку ціну мусіли зустрітись, обнятись востаннє як брати. Цього разу Павло Михайлович не тільки не заперечував. Він просив прикласти всіх старань, щоби така зустріч відбулася, бо він без посередників хоче нам передати дуже важливе доручення, від якого, як писав — залежить його майбутнє.

Виконуючи функції санітара, Павло Михайлович мав змогу, в кожному часі заходити у всі бараки ізолятора, деякі з них прилягали до самої дряної загороди, яка оберігала ізолятор. В умовленому дні і часі Добровольська і я пішли у напрямі цегельні, в ліс на прохід.

ВТЕЧА ВІД ДІЙСНОСТІ В МІНЕРАЛЬНЕ ЦАРСТВО

Доля судила мені і очевидно більшості з моєї генерації „бувших підсовєтських“, а потім емігрантів, бути завжди неймовірно занятими, перевантаженими, перестомленими і замотеленими. Недавно в мою багатогранну завантаженість втиснулись люди з просторим дозволяям, що становлять нову проблему сучасності — проблему „ліпівства“, порушену в минулому числі нашого журналу. Нижче — кілька спостережень до цієї проблеми, поданих у нарисі п. з. „Аметисти і вільний час“, прочитаному на вечорі журналістів в Українському Літературно-Мистецькому Клубі в Нью-Йорку 27 грудня 1963 року.

В одну з неділь липня минулого року температура повітря в Нью-Йорку була вища 90 ступнів, вогкість коло 70%. Я запросила двох друзів поїхати за місто, а що вони належать до суходільних і не люблять океанського берегу, то ми вибрались до лісо-гірського парку в Нью-Джерзі.

По дорозі я вирішила показати своїм друзям щось для них нове, нечуване й небачене. Ми від'їхали миль двадцять від Нью-Йорку 46-ю дорогою, проминули місто Патерсон і звернули на бічну дорогу, поїхавши уздовж залісненого невисокого хребта, що звється First Watching Mountain, тобто „Перша Вотчунг-Гора“. Проїхали кілька миль, проминули парк і резервуар; тоді я почала уважати, щоб не проминути в'їзду до старої каменярні. Грунтову дорогу, що відходила від шосе, було легко прогавити, але того не сталось і ми в'їхали в каменярню.

Я бувала в ній не раз і кожного разу маю враження, що я забігаюсь всередину гори. Прямовисні темносірі скелі колом обступають дво каменярні, що має площу з кілька гектарів.

На початку цього століття тут добували темно-сірий міцний базальт, але від 1928 року продукцію припинено через погану якість каміння — надто рясно в ньому тріщини, надто багато порожнин у скелях.

Все у світі відносно. В кам'яні забагато тріщин і воно не надається

Оберігаючись, по змозі, від зайвих зустрічей, ми наблизились до табору у тому куті, де найближче від огороди находився один із бараків. Там появилвся й Остап Вишня. В одну мить ми кинулись до загороди, через дроті протягнули до себе руки. Павло Михайлович цілуючи нас — передав мені два письма у синіх ковертах. У гарячому поспіху він просив одне письмо вкинути в поштову скриньку у Москві, а друге передати особисто Максимові Тадеєвичу Рильському у Києві, з проханням щоб він у свою чергу — теж особисто передав голові Верховної Ради УССР Гречусі.

Це все тривало не хвилини-секунди. Відскочивши від загороди, ми ще раз оглянулись — і побачили Павла Михайловича, який зі сльозами в очах стояв на тому самому місці, — а його повисла рука у повітрі благословила хрестом нас на далеку і нову путь.

Носиф Гіряк

Далі буде.

для будівництва, але у тих тріщинах і порожнинах криються кристали дивовижної краси. Стара каменярня відома своїми мінералами на увесь світ. Десятки років мінералоги і колекціонери мінералів довбали її стінки і дно. Літо 1963 року принесло нову хвилю завзяття, бо на території каменярні заплянували побудувати алюмінієвий завод і в зв'язку з цим почали вирівнювати ґрунт. Вибухові роботи винесли на світло денне каміння, поховане мільйони років; виїшли на світ різноманітні мінерали й самоцвіти.

Отже в гарячий липневий день мої друзі і я в'їхали в стару каменярню. Блакитне небо і спека висіли над скелями. На сонці вигрівалось із тридцять авт з Нью-Джерсі, Нью-Йорку, Пенсильванії, Массачусетсу. Кілька людей ворушилились як мурашки: чоловіки, жінки й діти, обливаючись потом, шукали у скелях мінералів. Деякі зазв'язали били скелю мотиками, інші розбивали великими молотками брили каміння, ще інші вправно орудували зубилами, вибиваючи кристали з тріщин у скелях. Багато з них зосереджено шукали серед куп каміння, перегортаючи кожний камінь. Це все були пристрасні колекціонери мінералів — аматори.

Моя професійна праця уже кілька років тримає мене в постійному контакті з цією людською різноманітністю і серед колекціонерів я зразу побачила знайомих. Один з них, саме з усіх сил гупав тяжкою мотикою, копаючи яму на дні каменярні. Він уже повибирав великі брили каміння до глибини два-три фути і спрямовував свої сили далі в глибину. Я привіталась. Він відклав мотику і гукнув жінці, щоб дала йому пива. Це був здоровий чоловік років 35, одяг йому була вся мокра від поту. Я спитала — як успіхи, а що колекціонерові нема кращої втіхи як похвалитися своїми знахідками, то він попрохав жінку показати сьогоднішню здобич. Жінка повела нас до авта, куди вона поступово переносила скарби, що їх чоловік вибирав із скель і відкрила багажник. Перед нами була виставка мінералів. Різнокольорові кристали були такої рідкісної краси, що не вірилось, що вони були щойно знайдені серед сірого прозаїчного каміння.

„Сьогодні Джо натрапив на порожнину" — сказала жінка, пояснюючи багатство знахідок. Тут були великі півпрозорі світло-зелені кристали мінералу датоліту; яскраво зелений прегніт у правильних кулях; натроліт виглядав як закам'яніла кульбаба з білими тонкими голками; було багато світло-фіялкового аметисту, але не першої якості. У цій каменярні трапляються аметисти такого чудового темно-фіялкового кольору і такі чисто-прозорі, що їх уживають як дорогоцінне каміння.

Спека мучила. Та здавалось, що вона не впливала на колекціонерів мінералів, вони були заняті своїм. Під палючим сонцем вони віддавались своїй пристрасі так само як це роблять рибалки, мисливці та інші втікачі від буднів.

Мороз також не бере шукачів мінералів. У грудні 1963 року, коли Нью-Йорк і околиця були у владі повітряних мас з арктики, колекціонери показували мені свої нові знахідки з тої ж старої каменярні. Вони казали, що не можна прогаяти нагоди, адже скоро вхід до каменярні буде закритий. До впертого лупання скель додалась ще праця відкидати сніг.

Моя знайомство з американськими колекціонерами мінералів почалось трохи більше двох років, хоч знайомство з мінералами і мінералогією триває вже понад тридцять років і довгим шляхом привело

до праці в Патерсонському Музеї. Рідко мій робочий день проходить без того, щоб не прийшли шукачі мінералів з предметами своєї пристрасті: просять допомогти їм визначити мінерали, питають порад — що читати, куди поїхати збирати мінерали. Серед колекціонерів у мене є тепер справжні друзі, які допомагають у праці Музею і дарують мінерали для Музею і для того, щоб роздавати колекціонерам-початківцям.

Спільне для всіх колекціонерів — пристрасть до краси каменю і бажання володіти цією красою. Для багатьох з них, шукання мінералів у скелях, упорядкування колекцій, а іноколи ще й шліфування півдорогоцінного каміння є справжнім життям, повним палання й інтересу, а заробіткова праця — лише необхідний додаток, як кажуть англичці, "bread and butter".

Тут типовим може бути один погрібник, власник надзвичайної колекції мінералів, які він особисто назбирав коло мосту Джорджа Вашингтона. Останні роки біля цього мосту йшли великі будівельні роботи і у свіжо-відслонених скелях можна було назбирати багато кристалів. Цей погрібник мав вітрину своїх знахідок на величезній виставці мінералів, що її влаштувало кілька мінералогічних товариств. Я його спитала — як він міг назбирати таку красу (я сама була у вїмках коло мосту і за три-чотири години шукань знайшла кілька кристалів не першорядної краси). Погрібникова відповідь була, що він кілька років підряд щодня навідувався на територію шляхобудівельних робіт коло мосту і так зробив собі колекцію. Він став відомим серед американських учених мінералогів, його знахідки виставлені в Американському Музеї Природознавства.

Один з найзаможніших лікарів Патерсону багато років збирав мінерали, більше не сам шукав, а купував. Кажуть, що цілий його великий будинок був вивантажений мінералами. Цього літа він покинув практику і купив собі маєток у провінції. Я чула про це співчутливі оповідання колекціонерів мінералів: кому ж він буде там показувати свою колекцію? Адже нема для колекціонера кращої втіхи, як показати свої скарби гостям.

Я оглядала одну приватну колекцію, що її зібрав більше як за 30 років один технік, фахівець текстильної промисловості. Кілька кімнат у підвалі власного будинку містили шафи й вітрини з мінералами. Переважали так звані „показні зразки”, тобто великі мінерали гарної форми й кольору. Гордістю господаря був яскраво-зелений довгастий кристал берилу з Південної Америки.

Я бачила нью-йоркське приміщення одного бізнесмена-француза: прикрасою розкішної вітальні, обставленої модерними меблями, служили китайські статуєтки з світло-зеленого півпрозорого нефриту і рожевого кварцу. Самоцвіти й різнокольорові мінерали сяли в якомусь надзвичайному, спеціально сконструйованому освітленні у скляній шафі у передпокої.

Знаю одну родину з Латвії, що приїхала після Другої Світової Війни. Жінка була там поштовою урядничкою, тут працює офіціанткою в ресторані, свою роботу ненавидить і от знайшла собі втіху в житті — мінерали. Вона часто приходить до Музею: „Повірте, — каже вона, — я б не могла жити якби не камні. Я дивлюсь на них, розкладаю їх, визначаю, читаю про мінерали — і це моє життя”.

Я була у неї вдома. Маленький будиночок (як вона каже „розвалюшка”) у чорному районі Патерсону. Вітальня густо набита мі-

нералами, що заповнюють із п'ять скляних шаф, кілька полицок, столики й вікна. Ця жінка їздить шукати мінерали, а до того витрачає чимало з своїх нелегко зароблених грошей на те, щоб купувати їх.

Серед колекціонерів мінералів є молодь, хлопців більше ніж дівчат. С родини, що гуртом збирають мінерали, є й батьки, які тим не цікавляться, але возять хлопців шукати мінералів, щоб відривати їх від впливу вулиці і прищеплювати їм інтерес до природи. Я знаю одного дідуся на пенсії, який, червоний і обливаючись потом, бігає за двома онуками-близнятами, які під час екскурсій гасаять по скелях.

Тепер кілька загальних відомостей про колекціонерів мінералів, або як їх тут жартома звуть "rock hounds". —

Їх в Америці дуже багато. В одному журналі я прочитала, що їх нараховують до двох мільйонів. Думаю, що це перебільшення, але до двох сот тисяч напевне буде. Вони об'єднані в товариства й клуби, яких, наприклад, у Нью-Джерсі є дванадцять і вони є в усіх штатах. Є добре організований клуб у місті Нью-Йорку. Між іншим, члени його шукають за мінералами, коли прокладають підземки, або копають під фундаменти; вони мають шанс знайти темно-червоний дорогоцінний гранат і я читала, що одну із знахідок продали за тисячу доларів.

Мінералогічні товариства й клуби об'єднані у місцеві федерації, а також в Американську Федерацію Мінералогічних Товариств. Ці федерації влаштовують імпозантні виставки, з'їзди й екскурсії, мають свої друковані органи.

Учені-мінералоги звичайно співпрацюють і з товариствами, і з індивідуальними колекціонерами, найкращі знахідки яких йдуть до найбільших музеїв світу і для дослідчої роботи. Дуже мало колекціонерів цікавляться теорією: наукою мінералогії й геології. Більшість шукає лише краси: яскравих кольорів і кристалів правильної форми.

Для колекціонерів мінералів видається маса літератури: книжки, кілька журналів і газет.¹⁾ Шукають за мінералами люди різних професій, різного національного походження, різного віку. Я маю враження з особистих зустрічей, що переважають люди середнього віку й старші.

Між колекціонерами — дуже поширений обмін мінералами. Наприклад, колекціонери з Патерсона шлють свої знахідки унікальних мінералів до колекціонерів у Австралії і звідти дістають опал, яким славиться цей континент; з Південної Америки можна в обмін дістати смарагди.

Тепер я вже звикла до колекціонерів мінералів і вони для мене стали щоденною річчю, але спершу я була вражена масовістю шукання за мінералами, масовістю ескапізму — втечі від буднів шляхом присвячення себе hobby. Для цього терміну українського слова я не знайшла. Словники досить незграбно перекладають „гоббі” як „улюблене заняття”.

Під враженням того, що сотні тисяч людей збирають каміння, я взагалі зацікавилась явищем гоббі. З книжки „Гоббі — творче використання дозвілля”²⁾ і з журналу "Hobbies" я із здивуванням дідалась про надзвичайно різномірну діяльність, якою американці за-

¹⁾ Годі перерахувати книжки для аматорів мінералів, їх десятки. Найпопулярніший журнал-місячник: "Rocks and Minerals".

²⁾ Margaret E. Mulac, "Hobbies — The Creative Use of Leisure".

повніють своє дозвілля. Звичайно, загально — відомо, що люди колекціонують картини, античні речі, автографи, поштові значки, монети, коробки від цигарок і сірників, метелики, жуки, художні листівки, та інше. Але, бувши невігласом у питаннях гоббі, я не знала, що є колекціонери ложок, гральних карт, дзвіночків, шишок з ялин, скляних собак; є клуб колекціонерів швейцарських музичних коробочок; є люди, які роками клеять мініатюрні меблі; є наука *dollology* (лялькознавство).

Мене вразила ініціатива колекціонерів гудзиків, які не просто збирають всякі гудзики, а з великим вибором, гудзики з військових одностроїв, гудзики поліцаїв, пожежників, тощо. Збирають антикварні гудзики і особливо цінні з дорогоцінним камінням і з оригінальними малюнками. Існує Всеамериканське Товариство Колекціонерів Гудзиків (The National Button Society), виходять два журнали, присвячені виключно збиранню гудзиків.³⁾ Бібліографія для гудзиколюбців містить чотири назви книжок. В журналі "Hobbies" є постійна гудзикова сторінка, де між іншим була ілюстрована стаття про колекцію гудзиків, на яких показано виноград. Авторка пише: „Гоббі, як і виногради, розважає нас і допомагає тимчасово втекти від тягару і неприємностей життя”.

Є кілька причин — чому в сьогодинішньому організованому суспільстві гоббі посідають помітне місце.

Автоматизація промисловости, сільського господарства і хатнього господарства дає всім людям більше вільного часу, так постає проблема масового дозвілля. У щойно виданій книжці⁴⁾ пишеться, що „Промислова революція наразі перегнала людську еволюцію” і що „автоматизація перегнала психологічний розвиток, потрібний, щоб її сприйняти”... „американський робітник психологічно не підготований до використання дозвілля. Він не подібний на греків античного світу і не може задовольнитися тим, щоб сидіти й думати — він повинен бути на ногах і щось робити”.

Друга річ: тепер люди живуть значно довше, ніж будь-коли в історії, де-далі то більше серед населення є людей похилого віку. Але, як одверто визнають деякі автори, в Америці є дискримінація старих. Після 45 років тяжко знайти працю, в 65 років примусово змушують іти на пенсію. Як пише д-р Моріс Лінден: „В американському суспільстві мудрість старих ні до чого, бо мудрі слова вони або проголошують у порожнечі, або серед тих, що не хочуть слухати”. Величезна більшість родин не живе з старшою генерацією. Звідси — вільний час у маси літніх людей, часто ще повних енергії, звідси — ще кадри для гоббі і організовані зусилля прищеплювати гоббі, щоб старі не хворіли з нудьги.

Окрема проблема — обдаровані люди, які не знаходять можливости використати свій талант у заробітковій праці. Високоорганізоване сучасне суспільство має тенденцію обмежувати творчу ініціативу індивіда; інженери, дослідники, робітники часто робляться гвинтиками великої машини. Голівуд, комерційне мистецтво і рекламні агенції перемелюють таланти. Для багатьох гоббі стає ескапізмом, для інших способом прикласти творчі сили.

Дозвілля, як соціальну проблему, уже намагаються розв'язати

³⁾ "The National Button Bulletin" та "Just Buttons".

⁴⁾ Joseph F. Hannan, "Killing Time", 1964, 164 pp.

ПРИЧИНИ ХАРЧОВОЇ КАТАСТРОФИ В СРСР

Керівництво КПРС має просту відповідь, і на перший погляд переконливу: „погодні умови”, суворя зима 1962-63 і посушливе літо 1963, були причиною деяких ускладнень і заставили уряд купити зерно закордоном, щоб населення не мало харчових клопотів. Але це не є головною причиною. За аграрного устрою іншого як радянський, за іншої політики в сільському господарстві не було б харчової катастрофи навіть при повній невдачі одних жнив. Наприклад, у США на 1 серпня 1963 було 30 міль. тонн пшениці резерви з попереднього року, в Канаді 13,4 мільйонів. В СРСР нема резерв зерна, принаймні нема для цивільного населення.

Комунізм ненавидить селянина-хлібороба

Які причини doprowadили до харчової катастрофи в СРСР? На це питання можна відповісти теж просто: — колективізація. Але такою відповіддю задовольнитися не можна. Треба глянути глибше в істоту справи.

Всюди, де комуністи приходять до влади, приходять і криза сільського господарства, починаються харчові труднощі, які перетворюються у хронічне явище. Внімок становлять ті країни, де комуністи відмовились від колективізації (Югославія, Польща). Спростують проблему ті, які зводять її до рамок економічно-соціальних, мовляв — одні за соціалізм, інші за власницьке господарство. Комуніст і селянин-хлібороб — це не тільки дві економічні системи; це два цілком різні світи, дві протилежні ментальності, різні принципи життя і різні стилі. Комунізм (не як ідеологія, але як суспільне явище) має як

*) Гл.: стаття М. Добрянського в ч. 11-12, 1963.

в Америці. Нею цікавляться науковці, медичні, допомогові, освітні та інші установи. При Університеті Чикаго був створений Center for the Study of Leisure. В кінці 1963 року Американська Академія Політичних і Соціальних Наук організувала конференцію на тему „Дозвілля — важлива проблема в Америці сьогодні”. В цій конференції взяли участь 50 фахівців з ділянок освіти, планування, охорони здоров'я, організації розваг і відпочинку та допомогових установ. В доповідях, прочитаних на конференції, підкреслено необхідність від шкільних років учити людей доцільно використовувати вільний час. Одну з доповідей, „Філософське визначення дозвілля” прочитав Поль Вайсс, професор філософії Єльського Університету.

А тим часом мільйони американців у найрізноманітніший спосіб використовують своє дозвілля, у великій пригоді стоять телевізори і зелений змії. Мій досвід показує, що збирання мінералів і полірування півдорогоцінного та орнаментального каміння захоплює людей і дає їм життєві інтереси. Я навіть можу похвалитися, що одне подружжя одноставно сказало мені, що я змінила їм життя, зацікавивши їх шукуванням мінералів. Раніше вони не знали, що їм робити в суботи й неділі...

Любов Драг-свєська

одну з рушійних сил — ненависть. Серед тих, кого комуністи ненавидять найбільше, на одному з перших місць є селянин-хлібороб. Коли говорю „комуністи”, маю на увазі не поплентачів, не загаль комуністичної партії, а тверде ядро, еліту, тих, що при владі. Будь яка колективізація, накинена селянству проти його волі і втримувана силою, була б великим лихом і джерелом безлічі суспільних конфліктів. Але колективізація сталінська, тобто колективізація насильна, в сполучі з комуністичною ненавистю до селянства — це пекло на селі. Не взявши до уваги цього елементу ненависти, не можна зрозуміти таких явищ, як „ліквідація куркуля як класу” або сталінський голод. Хрущов не ліпший від Сталіна; Микита Сергійович має крім світоглядних ще й особисті причини для ненависти до селянина-хлібороба: своє соціальне походження. Цим треба пояснювати, чому Хрущов, проводячи деєталізацію (хоч і дуже обмежену), в нічому не порушив сталінської системи на селі.**). Навпаки — він раз-у-раз пробує вдосконалювати цю систему: нагадати б „агромаста”, перетворювання колгоспів на радгоспи, вкорочування присадибних ділянок, спроби відібрати колгоспників приватну корову, загострення трудової дисципліни в колгоспі, підвищення норм трудоднів, врешті — гігантська спроба створити „на цілині” чисто „соціалістичне” сільське господарство, вільне від класових пережитків дрібновласницького селянина.

Такий феномен, як Гомулка, заперечує мої тези тільки поверховно, але не в суті справи. Гомулка — це ухил від генеральної лінії комунізму — не принциповий, а тактичний. Гомулка мусів погодитися з фактом, що польське селянство ліквідувало колгоспну систему, але він далі мріє про колективізацію; і пам’ятає Леніна, який уявляв колективізацію, як процес на ряд поколінь. Покищо сьогоднішній стан Гомулці навіть корисний, бо він є одним з елементів його релативної незалежності від Москви („власний шлях до соціалізму”).

Обезкровлення села

При такому, психологічно обтяженому, наставленні керівників КПРС до селянства кожна економічна помилка на полі сільського господарства діяла з подвійною силою. А таких помилок, крім колективізації, було багато.

Індустріялізація стала найбільшим козирем комуністичної пропаганди в СРСР і закордоном: мовляв, які б не були наші промахи, які б не були жертви населення і матеріальні кошти, ми провели індустріялізацію. — Агітпроп замовчує, що індустріялізація розпочалась ще за царського режиму. І вже до 1914 року досягла так багато, що можна з повним правом твердити: за 40-50 років при демократичній владі (а до того неминуче йшов увесь розвиток) вона дала би незмірно більше, без людських гекатомб, без терору і без постійних злиднів для працюючих мільйонів.

Але комуністи були приречені на індустріялізацію. З мотивів ідеологічних, політичних і військових вони хотіли і мусіли проводити індустріялізацію. На це треба було величезних капіталів, яких не

**) Ці рядки написані перед лютневим пленумом, що має обговорювати сільсько-господарські справи; дехто гадає, що там проголосять антисталінські реформи.

мала країна, виснажена війною і зруйнована революцією та експериментами воєнного комунізму. Шукати капіталів закордоном у буржуазних державах — означало би піти до Каносси і перед лицем пролетаріату всього світу знести свій моральний престиж, зараз на другий день після перемоги. Фонди на індустріалізацію мусіло дати власне населення. І почався грабунок власного суспільства, грабунок, який перевершив експлуатацію західних колонізаторів в Азії та Африці, як щодо методів так і кількості награбованого добра. Село швидко стало головним об'єктом тієї експлуатації, після того, як експропріовано „буржуазні класи" і церкву.

Комуністична система економіки відзначається особливою безгосподарністю: пропадають цілком без глузду величезні маси господарського добра, надаремно йде маса людської праці. Причиною цього не тільки притаманна диктаторському режимові нехлюйність і розтратність, але й свідоме пектування законів класичної економіки, яку комуністи відкидають, як буржуазну систему. Тому радянське народне господарство працює нерентабельно і з величезними втратами. А хтось мусить ці втрати покрити; покриває їх у першу чергу село. Для прикладу тільки згадаю: „всенародне обговорення", що супроводило ліквідацію МТС-ів, виявило, які величезні фонди витягала держава з сільськогосподарського сектора за допомогою машино-тракторних станцій. А таких каналів є більше, щоб висмоктувати зі села всі капітали. Яка ненаситна радянська держава, свідчить хоч би згадаана ліквідація МТС-ів: ліквідація полягала в тому, що держава продала колгоспам МТС-івську техніку, яку колгоспи вже раніше кількакратно переплатили. І держава заробила на цьому ще раз грубі мільярди.

Наскільки шкідливою мусить бути така експлуатація села в СРСР, зрозумімо, коли усвідомимо собі, що, здається, кожна високо індустріалізована держава Заходу чи Сходу — наприклад, США, Зах. Німеччина, Британія, Японія — в нашу добу додає до сільськогосподарського сектора великі суми. І мусить це робити, щоб утримати життєвий стандарт не тільки міської людності але й сільської та зберегти здорову структуру сільського господарства. В СРСР господарське обезкровлення села, яке триває вже понад 30 років, тягне за собою обезлюднення села. Все, що активніше й рухливіше, втікає до міст і на новобудови. Головно покидають село чоловіки і молодь. За останнім переписом населення на Україні перевага жінок над чоловіками на селі становить 2.9 мільйонів. Наслідком того в сільському господарстві України відчутний брак робочих рук. Радіостанції західних областей раз-у-раз закликають до переселення не тільки до Казахстану й Архангельська, але й у Херсонську та Миколаївську області. Недавно „Молодий комуніст" (1963 ч. 8) подав деякі цифри про Херсонську область: на селі бракує понад сто тисяч людей до праці, а проте молодь втікає до міст; 1962-63-го року сільські середні школи закінчили 1.902 особи, з них тільки 770 залишилися працювати на селі, решта пішла до міст.

Колгоспи бойкотують хемію

У сільському господарстві бракує техніки. Наступна таблиця показує сучасний (1962) стан у порівнянні Радянського Союзу до США.

	США	СРСР
Трактори	4,660.000	1,168.000
Комбайни	1,025.000	503.000
Збиральні машини	320.000	121.000
Вантажні авта	2,875.000	790.000
Трактори з причепом	4,400.000	292.000
Тракторні плуги	3,555.000	784.000

При цьому треба взяти до уваги величину управної площі в обидвох країнах: у США під зерновими культурами є 118 міл. гектарів, у Рад. Союзі 216 мільйонів. У наступних роках ледве чи становитиме з технікою на селі істотно поліпшиться, бо тепер головний натиск зроблено на мінеральні добрива. А в цій ділянці фінансові можливості СРСР далеко не вистачають, щоб здійснити заплановані цілі.

Без сумніву, сільське господарство в СРСР потребує мінеральних добрив значно більше того, що воно діставало досі. В советському блоці, поминувши Румунію, СРСР стоїть на останньому місці щодо кількості мінеральних добрив на гектар і щодо врожайності пшениці, яка є головним продуктом сільського господарства країн Східної Європи. За даними з 1960 р. на один гектар припадало хемічних добрив у кілограмах: у Сх. Німеччині 197, в ЧСР 100, в Болгарії 50, в Польщі 42, в Угорщині 32, в СРСР 10, в Румунії 5 кг. Тому зрозуміло, що Хрущов шукає порятунку в хемії. І від останнього пленуму (грудень 1963) весь Радянський Союз переживав хемічну гарячку. Комсомол уже зібрав 40 мільйонів підписів — зобов'язання молоді віддати всі свої сили на вивчення хемії. А газети переповнені закликами і повідомленнями, як ідуть на села ешелони з мінеральними добривами. Але тут є аж два „але”.

По-перше, потужність хемічної промисловости не вистачає, щоб випродувати 70 міл. тонн добрива річно, що на думку ЦК потрібно для сільського господарства. Вже тепер, наприклад, відомо, що південні райони України в цьому році не дістануть добрив. По-друге, досі колгоспи не були зацікавлені добривами; що більше, можна сказати, що був якийсь загальний бойкот мінеральних добрив. Зараз після того, як Хрущов у Краснограді (26. 9. 63) виступив за хемію в сільському господарстві, сторінки радянських газет зарясніли вістками, що колгоспи не хочуть брати мінеральних добрив. Кілька прикладів з цієї ділянки.

На станціях радянських залізниць 4. 10. 1963 чекало на відібрання понад 400 тисяч тонн мінеральних добрив. Ще з літа на підмосковських станціях лежать „цілі гори” добрив; на деяких станціях сотки і тисячі тонн лежать роками. На смоленському відтинку московської магістралі приблизно 9.000 тонн. Колгоспи Вітебської області вивозять із станцій добрива, але не на поля, а в канали. На станціях Гомельської області „гори” хемії. В Молдавії залізничні станції завалені мінеральними добривами. На складах „Сільгосптехніки” України понад 52 тис. тонн добрива, якого колгоспи не хочуть брати. „Гори” мінерального добрива лежать на залізничних станціях Львівської області; залізничники просять „заберіть”, а голови колгоспів „лише посміхаються”. Те саме на станціях Київської, Харківської, Полтавської, Одеської та Вінницької областей.

Є ряд причин такого „бойкоту”. Сам Хрущов говорив, що радян-

ськi добрива низької якостi. Для багатьох колгоспiв застосовування добрив просто нерентабельне. Крім того вони часто приходять до колгоспiв у такому станi, що їх не можна вжити на полі. Часто колгоспи не мають засобів транспорту, не мають шоп, де можна б переконувати добрива до слухного часу. Зрештою, є колгоспи, які беруть хемію, а врожайність у них від цього не підвищується, з обуренням говорив про це Хрущов у Краснограді.

Життєздатність приватного сектора

Бо не в хемії істота справи, хоч і вона потрібна, — а в умовах праці колгоспника. Колгоспне селянство — це найбільш експлуатований прошарок населення в СРСР. Оплата праці колгоспника пересічно 4-5 разів нижча оплати заводського робітника. Колгоспник не має ні 8-годинного дня праці, ні відпустки, ні пенсії на старість. (Дівчата нерado йдуть на ферми, бо праця доярки важка: о шостій ранком на ферму, о півночі до дому, „Комсом. правда" 4. 6. 63). В питанні оплати праці повний хаос. Для прикладу: у Калузькій області на 367 колгоспiв тільки одиниці таких, де упорядковано оплату праці. Ще 1962 року були колгоспи, де за трудовень платили колгоспникамі 20 копійок і 880 грамів зерна (Сель. жизнь 14. 6. 63). Після війни норми праці підвищено: пересічний робітник потребує два дні, щоб виробити норму одного трудовдя (МСЕ, 3. вид., том 9, стор. 541-2).

Колгоспник не має ніякого права ні голосу в питаннях свого колгоспу. Статут колгоспної артілі признає колгоспним зборам ряд важливих прав: обирати і скидати голову колгоспу, визначувати величину присадибних ділянок, розподіляти прибутки колгоспу. і т. д. Але всі ці права тільки на папері. Бо навіть у радянській пресі стверджували, що вирішують не артільні збори, але партійні органи.

Колгоспник не міг би жити, як би не мав присадибної ділянки і не йшов на базар з продуктами власного мініятурного господарства. Та саме проти цього найбільше завзялось хрущовське керівництво партії. Проблема приватного сектора в сільському господарстві вимагала б окремого обговорення, бо така вона цікава і важлива. Взагалі приватний сектор у радянській економіці виявився надзвичайно життєздатний і динамічний, незважаючи на всі репресії. Але саме тому проти нього звернена палка ненависть партійних доктринерів. Бо вони не можуть собі уявити, як входить в „добу побудованого комунізму" з такими залишками капіталістичної системи й буржуазної ідеології.

Приватний сектор у сільському господарстві виявляє подивугідну ініціативність і розвивається всупереч усім драконівським заходам влади й партії. У приватному секторі є 3.2 відсотки управної землі. Але ці три відсотки, порівняно з усією продукцією (за офіційними даними 1961 р.) дають 65% картоплі, 42% городини, 46% мяса, 78% яєць. Крім того ці три відсотки дають велику кількість продуктів, неохоплених статистикою, таких, як яблука, груші, сливи, абрикоси, полуниці і т. п.

Само життя показує вихід із кризи — підтримати і поширити приватний сектор. Але партійне керівництво, засліплене комуністичною догмою і ненавистю до приватника, іде протилежним шляхом. Із ЦК КПРС періодично виходять явні розпорядки і потасивні дирек-

тиви, скеровані проти приватного господарства на селі. Наслідком того республіки приймають більше чи менше жорстокі закони. Білоруська РСР випередила всі інші. „Сов. Белоруссия” (11. 7. 63) опублікувала указ Верховної Ради БССР „про грошовий податок від громадян-власників худоби, які не займаються суспільно корисною працею, і від громадян, які тримають худобу з метою власного збагачення”. Податок за корову 150 крб., за свиню 55, за козу чи вівцю 15 крб.

Сільське господарство — найбільше реформована ділянка

Коли притисне біда, партія обіцяє селянам різні поступки, але звичайно їх не дотримує. Так минулого року двічі обманули селян. Весною, коли розпочиналась „велика битва за урожай”, ЦК обіцяв, що залишить більше зерна на селі. А після жнив — не тільки наказав головам колгоспів і директорам радгоспів підвищити норми хлібозаготівлі, але й простягнув руку по те зерно, яке колгоспник заробив собі за трудові. Під час весняних робіт і жнив, щоб заохотити людей до праці, бригадири стали знижувати норми виробітку і колгоспник дістає більше трудових. Але фонду оплати праці в колгоспі не збільшено. І трудових більше, а заробіток не більший. — За таких умов, зрозуміло, що селянин не хоче працювати задармо для колгоспу, але воліє трудитись на присадибнім господарстві; бо без нього загинув би. І тому приватна ділянка зеленіє і квітне, а колгоспні поля придушені бур'янами. А керівники КПРС лютують і вигадують щораз нові реформи, які адміністративними заходами змусити селянина працювати на колгоспному лані так, як він працює на своїй ділянці.

Розповісти про Хрущовські реформи сільського господарства тут не можливо, бо це довга історія. Лише за останніх три роки проведено чотири реформи, — всі адміністративно-бюрократичні, не господарські, які ґрунтовно міняли не тільки аграрну політику партії, але й структуру сільського господарства. Ніякої ділянки радянського життя не реформували так багато, як сільське господарство. Наслідки такі, що уряд СРСР купує десять мільйонів тонн зерна закордоном. У зв'язку з цим варто пригадати: 40 років тому, два роки після запровадження НЕП-у, 12-тий з'їзд партії (1923) прийняв постанову: „Рекомендувати радянському урядові пошукувати закордонних ринків для експорту залишок російського селянського зерна”.

За три останні роки були такі реформи:

1) На січневому пленумі 1961 встановлено державних інспекторів для хлібозаготівлі, з диктаторськими правами в колгоспі. Але цей експеримент не виправдався.

2) І прийшла друга реформа: колгоспно-радгоспні виробничі управління. Вони теж не дали бажаних наслідків. Проти них виступив „Коммунист” (ч. 18, 1962), бо територіальний принцип „шкодить” будівництву комунізму.

3) На листопадовому пленумі 1962 прийшла докорінна зміна партійного апарату: всі обкоми партії, за винятком західньо-українських, були поділені на два окремі органи: — обком для керування сільським господарством і обком промисловий. Це означало ґрунтовну переміну всього партійного апарату.

4) На грудневому пленумі 1963 ще одна докорінна реформа і радикальна зміна аграрної політики. Цей пленум означав: відворот від екстензивних метод господарювання; поворот до інтенсивних (мінеральні добрива; не погоня за новими ґрунтами, а поліпшення метод праці на ґрунтах старої культури); посереднє призначення банкрутства в кампанії „освоєння цілини”; і відворот від кукурудзи, що дуже важливе для України.

В кліщах бюрократичного спрута

Скільки досі було реформ, але жодна з них не захитала бюрократичної системи. Вона, як спрут, ухопила в свої рамена сільське господарство і саботує кожний здоровий почин, який виходить із низів, від аграрних експертів або нижчих органів партії. Ці останні, будучи ближче землі, краще відчують потреби життя і часто тримають з низами проти верхів, але ці й ті безсилі супроти переваги бюрократів. Часто і Хрущов піддається їхньому натискові, як це сталось із концепцією колгоспних союзів, яку провалили сталіністи на спілку з централістами. Сталінський режим збудував потворну машину всеохоплюючої бюрократії і вона ще сьогодні нівечить дуже позитивні реформи, такі як наприклад ліквідація МТС-ів, що вийшла з кіл сільськогосподарських кадрів України. МТС-и, викинені парадним входом, вертаються задніми дверми.

Система бюрократичного керування йде з верхів до низу, від ЦК до колгоспу і радгоспу. Яке це страшне обтяження бюджету сільського господарства, про це свідчить безліч фактів. М. Підгорний, тоді 1-й секретар КПУ, нарікав на пленумі ЦК КПУ у березні 1963-го року: і після реорганізації партійного апарату продовжується канцелярсько-бюрократичний стиль праці, надмірна писанина і манія засідань. „Комсомольська правда” в ряді статей виступала проти надмірного роздування штатів у колгоспах і радгоспах, наслідком чого управлінський апарат важкий і неефективний (21, 27, 29 вересня, 4, 23 жовтня 1963). Адміністративно-господарський апарат в Куйбишевській області збільшився на кілька тисяч людей за роки 1959-63. Навіть спеціалісти радгоспів заняті головним чином канцелярською роботою (Известия 27. 11. 63). В редакції „Правди” (16. 11. 62) занепокоєння викликає той факт, що в колгоспах Кубані не скорочується, але зростає управлінський апарат: 1960-го року в колгоспах Краснодарського краю було 47 тисяч людей в адміністративному апараті, а 1962-го року — 60 тисяч. „Сельская жизнь” (11. 9. 63) звертає увагу на інший аспект: у Владимирській області колгоспників голів міняють дуже часто. Наслідком того в одному колгоспі є 53 його колишні голови. Ця сама газета нарікає на роздуті штати у колгоспах Білоцерківщини (6. 9. 63).

Роздутість управління веде до дефіцитності сільського господарства. З 159 радгоспів Грузії 84 працюють із втратами (Мол. Гр. 8. 10. 63). У Смоленській області на багатомільйонному капіталі створено 74 нові радгоспи, але більшість із них працює зі збитками (Сель. жизнь 15. 11. 62). У Ставропольському краю 30 радгоспів мали приблизно дев'ять мільйонів карбованців дефіциту („Правда” 15. 2. 62). Втрати радгоспів України 1961-го року становили 36 мільйонів карбованців (Сов. профсоюзы ч. 7. 1962).

Бюрократичний централізм породжує безвідповідальність, наслід-

ком чого пропадають марно господарські вартості величезних розмірів. І знов можна наводити довгу чергу прикладів з радянської преси. Я подам лише кілька: на Україні заморожено один мільйон карбованців у запасних частинах до сіль. госп. машин, яких ніхто не потребує (Сель. жизнь 27. 11. 62). Щорічно нищаться на будівельних майданчиках Москви наслідком недбалства матеріали вартості шість мільйонів карбованців (Моск. комсом. 25. 6. 63). На підприємствах Донецького раднаргоспу бездіяльно лежать на складах машини й апаратура вартості 200 мільйонів карбованців („Правда України” 26. 7. 63). Упродовж одного року (1960) в РСФСР згинуло понад 5 мільйонів овець, у Казахстанській РСР — понад 3 мільйони („Правда” 20. 1. 61). З однієї мануфактурної ділянки накопичилось у магазинах СРСР зле зробленого одягу, якого ніхто не хоче брати, на суму трьох мільярдів карбованців (повідомив московський кореспондент Юнайтід Пресс Інтерв. 12. 12. 63 за даними „Економ. газети”) Міністр торгівлі УРСР, Г. Сахновський, подав, що на Україні в торговельній сітці накопичилось недоброякісних швейних виробів на 650 міль. карбованців (Правда 30. 9. 63).

З одної крайности в іншу

Є у вдачі Хрущова одна особиста прикмета, що своїми наслідками ускладнює також становище в сільському господарстві. Якимсь дивним способом він поєднує в собі опортунізм із догматизмом, і це дає в його керуванні державними справами таку мішанину метод, в якій люди, звиклі до логічного, прагматичного, думання, втрачають орієнтацію. В його промовах повно протиріч, він перескакує з однієї крайности в іншу, чого яскравим прикладом була кубинська афера. Це саме виявляється і в його сільськогосподарській політиці. Тут фатально відбивається та обставина, що на основі його виступів ніхто не може робити висновків на завтра.

22-го грудня 1961-го року в Києві відбувається республіканська нарада діячів сільського господарства, — 12 тисяч учасників. З великою промовою виступає Хрущов і громить травопільну систему. Наголо звертається до присутнього на нараді голови Української Академії сільськогосподарських наук, Петра Власюка, починає його нещадно ляяти, топтати ногами, знущатися над ним — за те, що він обороняє травопільну систему. — В цьому ж Києві говорить цей самий Хрущов на 16-му з'їзді КПБУ 25-го січня 1949-го року. І ламає копія за травопільну систему, хвалить колгоспи, які вже почали впроваджувати травопілля, ганить тих голів колгоспів, які ще не усвідомили „глибокої важливості” травопільної системи, найбільше передової методи сільського господарства.

На 19-му з'їзді КПРС Маленков проголосив тезу, що хлібна проблема в СРСР розв'язана. Хрущов зловив його на брехні (про це була мова в першій статті) і використав це, щоб усунути Маленкова. Коли в перші роки освоєна цілина дала добрий урожай, він проголосив на грудневому пленумі 1961-го року: хліба масмо досить. Та хліба все таки не було досить. Тільки вже не було опозиції в ЦК, яка могла би прикликати його до відповідальності, як він це зробив з Маленковим.

На основі фальшивих оцінок можливостей цілини Хрущов виступив на 21-му з'їзді (кінець січня 1959) з планом „докорінного

перетворення сільськогосподарської продукції в деяких республіках". Згідно з цим Україна мусіла міняти цілу структуру сільського господарства: спеціалізуватися на тваринництві (і кукурудзу) та цукровій буряк, а зернові культури обмежити до мінімуму. Але два роки пізніше, на січневому пленумі (1961), Хрущов повернув на 180 градусів і заявив: „Ніяких обмежень у зерновому господарстві, всі райони мусять давати хліб державі". І знов треба було перебу-
довувати сільське господарство України.

На грудневому пленумі 1959-го року Хрущов вимагав літаками возити сільськогосподарських механізаторів з України до Казахстану. Закінчив жнива на Україні, негайно лети на Схід. Досвідчений робітник може попрацювати за десятьох. І на теорії, що одні люди можуть двоє жнив зробити, буде дальшу політику освоєння цілини. Але швидко виявляється, що це утопія, за яку, до речі, треба страшенно дорого платити. І Хрущов перескакує в протилежний бік: „Цілина мусить мати власні кадри" (на січневому пленумі 1961).

„Не давати забагато грошей колгоспникам", напояв Хрущов українських комуністів на засіданні президії Верховної Ради в Києві (11. 5. 1959). Багато передових колгоспів хочуть по більше платити за трудові і починає витворюватись нова „куркульська ментальність". — А півтора року пізніше на січневому пленумі в Москві Хрущов докоряє: чому мовчите, коли треба краще оплачувати колгоспника, хочете заїхати до комунізму тільки на моральних факторах?

У Києві він захвалює „агрономіста" і розмальовує принадну картину комуністичної фаланстерії на українському селі, коли колгоспників легковими машинами возитимуть до праці на поле. — Але зміркувавши, як там холодно прийняли ідею агроміст, відступає. І на січневому пленумі в Москві каже: агроміста будусь тільки на цілині; а то дехто з товаришів уже думає валити все на селах і будувати 4-5 поверхові будинки („Правда" 13. 1.)*

Перлина цілини і чорний бич цілини

Цілина! Це, здається, колись була найбільша надія Хрущова, а тепер стала його найприкрішим розчаруванням. Про блиск і славу цілини та про її неславу загибель можна написати грубі томи. На порозі десятої річниці великого походу за здобуття азійських степів, відбувся пленум ЦК КПРС (грудневий пленум 1963). Це був замаскований відступ від цілинних мрій.

„На нові подвиги, молоде!... у нас ще багато пустель, їх треба по-хазяйському використати", — кликав Хрущов усю молодь Радянського Союзу на початку 1954-го року. Він виступив з грандіозним планом: освоїти 50 мільйонів цілини і проблема хліба розв'язана раз на завжди. (Цілина — степові простори з п'яти великих областей Сибіру і Казахстану, які величиною дорівнюють Франції, Бельгії та Голландії разом). І від січня 1954-го року впродовж 10 років йшли ешелони на схід, везли молодь зі сіл і з міст у центральноазійські степи з України, Білоруси, Грузії, з балтійських республік, з Москви і Ленінграда, але найбільше з України. Ешелони висипували тисячі

*) Дані з цього розділу завдячую п. Борисові Левицькому, за що йому тут дякую.

за тисячами молодих людей на голі степи, взимку на 40 градусів морозу, а влітку на палючу посуху.

Перший урожай (1955) приніс перші розчарування, але Хрущов не зражувався. Для цілини мусіло бути все: люди, техніка, капітали. Все йшло на схід в необмежених кількостях. Знавці азійських степів остерігали: ви не перші, хто починає ці експерименти, не рушайте цілини, бо як тільки відкристе землю, все зметуть вітри. Хрущов не вірив скептикам. — Ми перетворюємо природу, ми переможемо.

Але я не можу писати історії здобування цілини. — В результаті виявилось, що скептики мали рацію.

За 10 років на цілині було: три роки неврожаю, три роки слабого, два середнього, один добрий і один рекордний. Середній урожай це 6.3 сотнара з гектара, що означає дуже мало порівняно з тим, чого сподівався Хрущов (10-11) сотнара з гектара.

Загальний результат цілини показує наступна таблиця:

	1953	1962
засіяна площа в га.	3,878.000	16,000.000
продукція в тоннах	3,365.000	4.960,000
урожай з га в сотнарах	8.7	3.1

„Перлиною цілини” називали Кустанайську область Казахської РСР (197 тис. кв. кіл., 833 тис. населення 1961). Вона може бути показовою для провалу цілинних мрій Хрущова. За планом вона мала дати 480 міл пудів зерна в рік, а з цього на хлібозаготівлю державі 400 міл. Тимчасом урожай від 1956-го року був значно нижчий запланованого і фактична здача зерна державі така (в мільйонах пудів):

1956	277	1960	114
1958	103	1961	62
1959	146	1963 (до кінця вересня)	35

(Казах. правда 27. 9. 63).

Інші області Цілинного краю дали ще менше. А це означало катастрофу. Даремно витрачено матеріальні засоби просто гігантських розмірів, на марне пішли велетенські жертви людей, скоту, яких ніхто не в змозі зміряти ні описати.

Нешастям сільського господарства на цілині стали степові вітри. Як довго врожайну почву прикривав грубий кожух трави, вітер не був страшним. Але стихія почала шаліти, коли стали заорювати землю під засів. Звичайно на рік над цілинними просторами Казахстану проносяться 12 пилових буревіїв. Найбільша з „чорних бур” була весною 1960-го року і захопила навіть ряд східних областей України. Вітри висушують почву, забираючи в весняні місяці до тисячі тонн вологості з гектара. Вітри змітають за годину 5 тонн урожайної почвы з гектара, вітри накривають землю верстовою неврожайної піску.

В радгоспі „Знамя советов” (Кустан. обл.) пісок засипав 20 тисяч гектарів засіяного поля; теж в інших радгоспах піски накрили тисячі гектарів (Лен. смена 3. 9. 63). В Павлодарській області площа наражена на вітрову ерозію подвоїлась за останні роки; минулого року вона становила 505 тис. га, а тепер далі поширюється. Вітрова ерозія стала небезпечкою для дальшого розвитку сільського господарства в області. Необхідні негайні заходи в боротьбі проти цього „чорного бича” цілини (Казах. правда 4. 9. 63). За даними Академії наук Ка-

захстану сім мільйонів гектарів управної землі загрожено вітровою ерозією (Лен. смена 10. 7. 63).

Спеціальний кореспондент „Казахстанської правди“, О. Мацкевич, так описує прихід чорної бурі (11. 6. 63):

„Пиловий смерч несподівано піднісся вгору, на тому березі, велетенською пружиною. Він не кружляв, як звичайно, на одному місці, а мчав уперед і вперед зі швидкістю й силою поспішного поїзду. Відразу на землю спустився присмерк, у роті пересохло, легеням не вистачало повітря. В якомусь диявольському танку мчали міріади пекучих піщинок. Щиро скажу — це було страшне видовище. Страшне своєю руйнуючою силою, своїми масштабами. Разом із піском і горючим шаром землі в повітря здіймалися азот, фосфор, калій, — так потрібні для живлення рослин. Летіла прорість — плоди нелегкої праці хлібороба. — Чорна буря віщула так само несподівано, як і почалась. Знову сліпучо засяяло сонце. Але там, де недавно підносились присмна для ока зелень, — тепер лежали кучугури з пилу.“

Читаю в споминах Черчілла:

Було після півночі. Кедоген ще не з'явився з просктом комюніке і Черчілл розпочав іншу тему зі Сталіним.

— Скажіть, чи труднощі цієї війни для вас особисто такі важкі, як було проведення колективізації?

— О, ні казав Сталін, — колективізація — це ж була страшна боротьба.

— Я так і думав, адже ви мали справу не з кількома тисячами аристократів чи поміщиків, а з мільйонами малих людей.

— З десятками мільйонів, — поправив він, і підняв угору обидві руки. Це було щось жахливе. Тривало чотири роки...

І Сталін взявся пояснювати Черчіллеві, яка це була необхідна — колективізація; і в наслідках благословенна, коли він переміг.

Сьогодні ясно і багатьом комуністам, яка це була перемога. Пиргова перемога.

Хрущов за останнє десятиріччя робив не один відступ; мусить зробити ще один. Чи матиме відвагу? Коли Ви читатимете ці рядки, буде вже після лютневого пленуму. Можливо, буде й відповідь на це питання.

Михайло Добрянський

17-НИЙ ЗОШИТ ГАСЛОВОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ УКРАЇНОЗНАВСТВА (Ст. 1281 до 1360).

В цьому зошиті особливу увагу звертає на себе „Синхроністично-хронологічна таблиця“, яка займає 18 сторінок петитового друку з вставками, складеними ще дрібнішим, непарельним письмом. Ці сторінки поділені на три колонки. перша — позначка періоди часу від 1001 року до наших днів. Друга колонка подає назви головних творів української літератури, а третя — головні твори світової літератури. — Таблиці вимагали багато уважної праці, але дуже придатні для шкорої орієнтації.

Наступні зошити в друку і 4-ий том Гаслової ЕУ вийде ще 1964 р.

Енциклопедія Українознавства це настільна книга, яка повинна знайтись у кожному українському домі.

ОЛЕКСАНДЕР

Відхід великого мистця нагадав нам, що він залишив нам крім своїх численних творів скульптури і малярства, також низку писань, які розкривають головні моторові сили сучасного мистецтва. Він бо не тільки творив, але й намагався розкрити саму механіку творчих процесів що була для нього відбитком подібних процесів у космосі. Фрагменти писань Архипенка, що їх подаємо нижче, вибрані з виданої в 1960 р. монументальної монографії „Архипенко, 50 творчих років” (В-во „Техне”, Нью-Йорк), з передмовою нашого співробітника С. Гординського.

Ред.

Мистець

Треба сказати, що творча якість і поступ мистця залежать від його здатности передусім бачити в собі самому ті характерні риси, що можуть надаватися для творчої матеріалізації. Мистцева енергія, свідомість, чуття й інтуїція, скординовані з неосяжним і тасмним, як теж з субстанцією оточення, можуть стати могутнім елементом для творчої матеріальної експресії. Таким елементом є відбиток природи, що поєднує енергію й матерію. Мистець знає, що всі творчі спонуки в ньому оживлені космічним динамізмом, який змінює їх комбінації, щоб стати абстракцією матерії або згущенням абстрактних сил. Мистецтво впливає з цих творчих випадкових змін, щоб стати дзеркалом само-еманації. Тож мистецький твір повинен показувати наявність духових спонук, які його творять. Глядач повинен бачити ці спонуки під поверхнею мистецького твору і в той спосіб творити в собі духовий стан, рівнобіжний до того, який він оглядає.

Рух вперед

Велика різноманітність моїх творів є вислідом динамізму, численних психологічних і змислових реакцій. Моє сприймання і відчуття творчого процесу вистрілює з енергії і руху вперед, які приймають різномодні пластичні експресії. Багатство моєї винахідливости не раз дезорієнтує моїх критиків, які вірять у стереотипну продукцію. Моїм принципом є рух вперед. Рух вперед треба розуміти тут, як духове спрямування і винахідливість, не як снобістичне посягання за безглуздою абстракцією.

Критика

Критик, у своєму резервуарі почувань і знання, повинен мати психологічний, духовий і емоційний досвід, подібний до досвіду мистця, на те, щоб могли читати езотеричну есенцію мистцевої мови і потому передати все читачеві. Такий науковець-критик повинен мати творчий талант не менш зрізничкований, як у багатьох мистецьких особистостях (зібраних в одній людині). Такі критики трапляються рідше, ніж великі мистці. Чим більше знання у критика і об'єктивність, тим ширшою буде його оцінка, потрібна для гідної довір'я аналізу твору мистця. Справді бо, критицизм є вельми важливим виховним провідником. Проте, для творчого мистця, який досліджує незвідані області життя і духа, критика не існує.

Стиль

Стиль обіймає особистість мистця, національні і расові притаманності, як теж філософію і духа часу. Завдяки цим чинникам

АРХИПЕНКО

і незалежно від змісту, стиль давніх творів мистецтва може служити як антропологічна довідка про загинулі цивілізації. Це доказує, що всі об'яви оригінальної стилістичної формації і духових досягнень людини за допомогою стилю можуть бути передавані на протязі сторіч. Зверхньо, конкретно, стиль є особливою комбінацією різних елементів, таких як лінії, форми, барви, текстури, матеріали, техніки тощо. Зате внутрішня суть духа стилю своїм походженням дуже скомплікована. Ця скомплікованість виринає з того факту, що творче мистецтво починається там, де кінчається бачена природа. На цьому пункті людина починає висловляти свою індивідуальність перетворюванням природних форм на свій стиль. Внутрішня суть стилю полягає також на специфічному ритмі і гармонії, відповідно до індивідуальної чи умовної вимоги.

На мою думку, установа стилю є чисто творчим процесом, що поєднує в особливий спосіб в одне духа і матерію. Всі метаморфози в природі і в мистецтві є об'явом кружіння творчої енергії. Те кружіння в людському тілі, як теж у всіх органічних і неорганічних матеріях, є творчою потугою. Якщо її застосувати до естетики і мистецької техніки, вона стає стилем із своїм духовим змістом.

Натуралізм

Я не виключаю натуралізму з моєї концепції мистецтва. Проте, я вилучаю фотографічну точність деталей, коли вона протиречить висловові якогось характеру, що його я хочу розвинути. Наприклад, якщо м'язи або кості не вкладаються в мою лінію, я їх еліміную для простоти, чистоти і стилевого вислову лінії й форми.

Від такого упрощення йде дальший розвиток символічних форм і стає творчою сугестією для звільнення предмету від його буденної зовнішності. Через таке перетворення натуралізму, крок за кроком, наближаюся до метафізичного і духового царства, де творчі можливості стають безмежними. Я волю затриматися на цій границі, за якою починається зубожіння духа і відхилення від метафізики.

Лінія і музика

Виглядає, що музика є куди більшим емоційним фактором, ніж оптична лінія. Проте, обое виходять з тих самих творчих і орієнтаційних спонук і можуть бути легко порівняні і поєднані. Аналогія така сильна, що одне може висловляти друге. Спокійно пливуча мелодія в музиці поєднується з умірковано зігнутими лінійними згибами. Патос і героїчна бравада в музиці подібні до великих драматизованих, углуватих, геометрично усталених ліній.

В моєму стилі є лірична лінія, яку можна б порівняти до протяжного звуку однієї струни японського інструменту, що його звучить сума кото. Ця лінія зовсім відмінна від нервових зигзаків перувійських натканих рисунків, що їх можна б прирівняти до джазу. Заплутаність багатьох вигнутих ліній є така супротивна лінії простій, психо-фізіологічна реакція від обох дає дисонанс. Перемішання простих і кривих ліній своїм контрастом дає дуже живий ефект, так як дисонанс оживляє тон у музиці.

Творчо, лінія народжується мабуть у царстві метафізики, бо, побіч служіння безчисленності всяких оптичних завдань, вона дає психо-логічне скерування в трансцендентній сфері.

СПОМИН ПРО ОЛЕКСАНДРА АРХИПЕНКА

(1887-1964)

У вівторок 25 лютого в кінці дня Йосип Гіриняк передав мені по телефону вістку: „Кілька годин тому помер Архипенко, через недугу серця. Перед смертю просив, щоб над ним співав хор „Думка”.

Я мав щастя знати Архипенка особисто і тому вістка вразила особливо гостро. У товаристві українських мистців і літераторів ми не раз проводили час з Архипенком.

Виразні риси наче селянського чи козацького обличчя, з великими блакитними очима і масивними вусами, чомусь нагадували мені Тараса Шевченка. Він любив українську пісню. Відбиваючи пальцями ритми пісні, що лунала серед гостей, Архипенко казав: „ритм — усе в мистецтві. Ритм української пісні належить до найкращих.”

В трудні для Архипенка часи, коли певні впливові кола в Нью-Йорку ігнорували мистця за його незалежність, група українців взялась була допомогти Архипенкові видати його монументальну монографію-підсумок 50-річної праці мистця. Архипенко не хотів її дати ньюйоркським видавництвам. Українці не мають щастя діяти як слід там, де вони могли б підняти свій міжнародний престиж. Провалилася б була і підсумкова монографія Архипенка, якби д-р Володимир Возняк не взяв на себе кредитування видання і деякі інші клопоти. Спасибі йому, монографія вийшла така, як хотів Архипенко. Українська преса замовчала цю монографію ще більш ніж ньюйоркська. Дарма, що в цій монографії ясно раз і назавжди стверджено, що Архипенко є українець не тільки по крові, а й ґрунтом і початками своєї творчості. Архипенко вчинив це власноручно. Оповідіши у філософському есеї „Мої роздуми” як комуністи, нацисти та інші тоталісти викидали з музеїв його твори, Архипенко пише:

„На щастя є народ, що сприяє модерному творчому духові і, замість антагонізму, вигнання і руйнування, респектус те, що називається „вкладом мистця в культуру”. Як приклад такого сердечного ставлення, можемо згадати одну промову в канадському парламенті.”

Далі Архипенко подає в примітці такий витяг із промови українського депутата А. Глинки в парламенті Канади 2 лютого 1942:

„Може найбільшим вкладом українців для світу було спинювання азійських орд від нападу на Європу. Це те, про що говорив лорд Твідсмур: „Ваша раса століттями тримала південносхідню браму Європи проти атак із сходу.” І знову ж завдяки Києву, столиці України, християнство було запроваджене в східній Європі 988 року. Дозвольте мені згадати один-два вклади в мистецтво, музику і літературу.

„Олександр Архипенко, один з найбільших сучасних скульпторів, що живе тепер в Сполучених Штатах, є українець. Безсмертний Чайковський, в ділянці музики, був українського походження. Тарас Шевченко, Роберт Бернс слов'янської раси, був українець. Це лише кілька прикладів українського вкладу для світу.”

Так ще і ще раз Архипенко самовизначився у своїй великій підсумковій монографії. В відомому американському довіднику “Who is Who”, який для кожного нового свого видання звертається до живих осіб, чи не мають що додати, Архипенко незмінно визначав себе як українця.

Але це другорядна річ порівняно з чисто мистецькою характе-

ристикою Архипенка. Бо що може значити національність, патріотизм творчо мертвої, безвартісної чи ледачої людини?! В моє завдання не входить загальна оцінка творчого доробку Архипенка. Я згоден із твердженням Святослава Гординського: „коли б ми шукали за найвищим визначенням, яким є геніяльність, то безперечно такими двома майстрами українського мистецтва були Нарбут і — Архипенко." („Свобода" 28 лютого 1964).

Світова фахова opinia визначила за Архипенком у скульптурі таке місце, як за Пікассо в малярстві. Його вважають фундатором цілої сучасної епохи модернізму, зокрема кубізму, винахідником у сфері форм і матеріалів, творцем поліхромії (в якій скульптор поєднав масу, простір і кольор). Це все так. Але Архипенко, на відміну від Пікассо і цілої армії сучасних мистців, ніколи не хворів на нігілізм, цинізм та комплекси, що здебільша свідчать про порожнечу і декаданс. Од модернізму Архипенка повіяв свіжий вітер творчої весни, ритм і музика відродження. Ми почуваємо цей тонус творчого одушевлення і в його геометрично-аналітичних скульптурах раннього кубістичного щабля, 1909-1920 років, і в його творах доби великої зрілості, шукань синтези — коли камінь виявив ліричну лінію кол і спіралей натхнених, як у трипільській кераміці. Можливо це перший скульптор, у якого камінь і глина заспівали піснею, знялись у простір, як хмарина. Коли я висловив Архипенкові цю думку про музичний ліризм його скульптури, він з оживленням привітав її. В Архипенкові боролись дві натури: технологічний винахідник та експериментатор — і мистець чистої божої іскри. Перший часом помагав, а часом заважав другому. Свіжий відродженський вітер ми відчуваємо і в філософському есеї Архипенка. Він пише, що людина, на відміну від тварини, має змогу через мудрість, культуру, інтуїцію і працю включитися в творчо-революційний потік універсуму і універсального духа і ставати таким чином учасником безсмертного божественного процесу світотворчості.

Можна говорити про ліризм і музикальність скульптури Архипенка, як про ліризм кінокартин Довженка, якого світова критика назвала „першим поетом кіна". Обидва вони належать до нації, що дала великого лірика Шевченка. Архипенко кількоразово займався скульптурними студіями голови Тараса Шевченка. Мрією його останніх років і днів було зробити проєкт пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні. Щоб не налякати земляків модернізмом, він пропонував дати на вибір три варіанти проєкту: реалістичний, компромісний і експериментальний. Це була рідка нагода українцям сполучити силу до сили і зайняти ще одну міжнародну позицію. Але проти цього стали і ті, хто обирав Архипенка в дійсні члени своєї організації, як і ті, хто по-смертно називав його українським генієм. Що зробив, коли з часів гетьмана Мазепи верхи нації уперто хотять бути провінцією.

Можливо, що українці більш інших старались доводити, що Архипенко росіянин. Їм звичайно радо в цьому допомагають з обох боків: московські „Известия" (які писали в 1957 р., що Архипенко російський мистець) і „Нью-Йорк Таймс". А бідна радянська енциклопедія в Києві не посміла дати про Архипенка гасла. Та все минеться — тільки правда і творчість мистця останеться.

З МИСТЕЦЬКИХ НОВИН

НІНА КЛИМОВСЬКА

Перший її самостійний виступ: виставка у Філадельфії.

Залишена сама собі, без материнської опіки, коли батько ходив на роботу, вона проходила середню школу, а в вільні хвилини вдома, поза хатніми обов'язками, зарисовувала жіночі моделі у різноманітних строях. Тяга до мистецтва розвинулась у бажання набути основне знання. В Українській Мистецькій Студії (Філадельфія) вона скоро засвоювала собі рисунок, а в парі з цим загострилась у неї вразливість відчуження можливостей світа красок. Згодом, у Філадельфійській Академії Мистецтв наполеглива праця, як практично так і теоретично, дала підставу її мистецькому хистові. В 1962 р. на виставці Академії їй приділяють окрему стіну.

Характеристична риса картин Климовської — це її динамічний гін, сила вислову в великих форматах, які не позбавлені експресії, приощадності в орудуванні кольором, зведенням сливе до двох-трьох тонів. В абстрактних змістом картинах пробивається темперамент, сміливість шпироти форми, висказаних нею суб'єктивних задумів. Виставка Климовської в Арт Центрі на Чеснат вул. (12, 13, — до 1. 6. 64) була несподіванкою. Це був поворот під прямим кутом. Картини Климовської це перш усього декоративне панно, де людські фігури ведуть буття серед специфічної для них створеної природи. Але чи це реалізм у такому понятті, як досі ми його сприймали. Всі її акти мають у кожній картині інше забавлення: рожеві, фіолетові, голубі аж до темної синяви і бронзовости — це одне. Друге явище, яке спостерігаємо у Климовської, це деформації чи радше стилізація фігур замкнених у певних геометризаних формах („Рибалки“). Коли мова про акти, як основний мотив її картин, то моралісти можуть їх оспорювати. Є два підходи до нагоги: 1) або глядач сприймає передану мистцем структуру тіла і тоді його естетичні почуття приглушуються сексуально-еротичним гоном; 2) мистець трактує нагогу як чисто естетичну цінність. Климовської нагога-фігури відповідають другій вимозі прийнятій в естетиці. Але є ще інша сторінка її нагоги. Можна припускати, що подорож по Європі дала Климовській дещо: — це рефлексії і ремінісценції баченого і пережитого. В її жіночих фігурах є дещо із австрійського Клімта, хоч він більше стиліст-декоратор. Вони мають у собі багато із того, що дав швайцарець Годлер, чи німець скульптор Кольбе. При сесіонізмі лінії, Годлер шукав у своїх фігурах, їх пози і жести як і Кольбе, втілення певних ідей, як молодість, весняна туга-ерос тощо. У Климовської стилізація руху відчувається не тільки в укладі фігури. За нею криється певна ідея, нез'ясована туга-ліризм („Намисто“, „Юдин Квіт“). Або взяти стилізацію рук у півакті, рожевому на вишневому ґрунті, „Перетята Тінь“. Ця небуденність поз, їх шукання, мають глибший зміст у психіці мистця-жінки. Контемпліяція в „Намисті“ і в „Перетятій Тині“ у складених руках півакту аж надто вимовна. Цим теж і пояснюється пасивність її фігур в відношенні до об'єктивного світа. Климовська уміє не тільки komponувати, розкладаючи фігуральні елементи, вона шукає одночасно їх рівноваги з тлом, передбачуючи з гори гаму цілості картини („Юдин Квіт“). Реалізм Климов-

ської має усі признаки можливого, позачасового, метафізичного буття, але не кінцевого — отже і не об'єктивного. Її світ це її особисто пережиті уявлення зогріті інтуїцією, кинені широко на полотно. Це світ кращого багатішого буття, звільненого від приреченості долі, — світ, який можемо пережити мислями або у снові („Три Місяці в Травні“, „Намісто“). Світ Климовської сприйнятий пантеїстично, є щось в йому із романтики — це настрій, де всі елементи фігуральні, як і теренові, творять одну зв'язану поверхню картини без зазначення гієрархії їх вартостей. Є і ремінісценції із мистців ренесансу, але усе те індивідуально пережите і відтворене на свій лад. Темперамент Климовської каже надіятись, що до нашої мистецької громади прибула нова сила. Вона має декоративний хист і тому їй потрібні великі стінні площі, де вона могла би вповні висказатись.

Зокрема слід згадати графіку, нашвидку зарисовані сцени із боротьби биків та тореадорів. Техніка її це пляма. Кусень загостреного паличка та перо створюють риси різної натури і напрямку; вони створюють безпосередню живість та стихійність даного моменту. Не хотілося б надто переоцінювати молоду авторку; перед нею ще багато праці, у неї ще багато браків, які вимагають коректури. Однак незалежно від цього дебют Климовської каже сподіватись від неї куди більше в далішому її розвитку. Можна тільки дружньо стиснути її молодечу руку і побажати далішніх успіхів.

В. Кивелюк

ЮРІЙ СОЛОВІЙ — МАЛЯР ЛЮДСЬКИХ ПРОБЛЕМ

Недавно в музею Гуттенгайм відбулася велика ретроспективна вистава Франсіса Бейкона. Його творчість ідеологічно близька до малярства Юрія Соловія і це дало нам поштовх краще зрозуміти і з'ясувати позиції нашого мистця. Вони обидва точно окреслюють їхнє відношення до сучасних проблем людства, намагаючись з'ясувати філософічно-мистецькими засобами бажання реформації хаосу, бруталності, ненависти, отупіння, браку індивідуальності та інших негативних сторін нашої доби.

Ф. Бейкон — маляр з великим творчим надбанням і численними вислідами. Юрій Соловій, можна сказати, недавно тільки почав свою творчо-дозрілу мандрівку. Його ідеологія вже досить давно міцно окреслена й продумана, але Соловієві довелося довгий час боротися за її зрівноваження з чисто малярськими засобами вислову (колір, ритм, гармонія цілості і т. д.). В останніх полотнах вже відчувається баянс, об'єднання мистецьких і філософських компонентів, і ці твори безсумнівно не тільки на рівні, але часами сильніші і переконливіші ніж картини Ф. Бейкона.

Щоби серйозно розглянути творчість Соловія, треба взяти під увагу всі перепони, що він мав і має на своєму мистецькому шляху. Це перший у нас маляр, що вносить гострість і одвертість у відношенні до хвилюючих проблем нашої доби. Тим мабуть зумовлений брак розуміння і нехтї до його новаторства серед нашої публіки і суспільно-мистецьких діячів. Дуже жаль, що у нас тільки одиниці цікавляться його малярством, яке має стільки сили і вмільости заявити своє становище і післанництво для збагачення нашої духовості. Не можна підходити до малярства Соловія з того погляду, наскільки

воно пригоже до декорації пересічного салюну. Мабуть ні один твір мистецтва не був мотивований того роду потребами.

Все ж Юрій Соловій працює і робить великий поступ рівнорядно з сучасними малярами суспільної совісті, як Дюбюффе, Саура, Де Кунінг, вищезгаданий Бейкон та інші. Він оригінально і рішуче визначує своє місце в боротьбі за загально-людські ідеали.

Нам особливо подобається динамізм композиції та хвилюючий кольорит в останніх творах як: „Розп'яття” (1962), „Портрет В. Барки”, „Прометей”, „Автопортрет” (1963) і інших, що мабуть будуть незабаром зиставлені. Рисунок Ю. Соловія був здавна чіткий, розмашний і переконливий, але в початкових речах був сильніший ніж кольористична розв'язка, а через те картини звертали на себе увагу передовсім своєю тематикою. Тепер його образи — це поезія кольору, не лірична, чи імпресіонічно-мрійлива, тільки могутня і боляче переконлива. Малярські засоби в нових речах переконують навіть краще, ніж філософічний і тематичний фактори. В одному образі простенький красвид без персонажів — таке кольористичне напруження, що хвилює і побуджує до переживання не менше Соловієвих великих і складних композиційних творів.

Це, на нашу гадку, велике досягнення мистця, що зрівнявся з мислителем, вічно шукаючи і знаходячи нову дорогу розв'язки пекучих проблем. Вірно, що його признание мистецьким світом і можливість ширшої комунікації — це справа близької будучини.

Л. Гуцалюк

„НОТАТКИ З МИСТЕЦТВА”

В травні минулого року вийшло перше число „НОТАТОК З МИСТЕЦТВА”, видане Об'єднанням Мистців Українців (Відділ у Філадельфії). Нас інформують, що незабаром має вийти друге число.

Зовнішнє, мистецьке і технічне, оформлення числа гарне. Видно любов і посвяту, з якими невелика група мистців узялася за це видання. „Вісім членів Об'єднання Мистців Українців в Америці, згрупованих у відділі в Філадельфії, вирішило оподаткуватися на певну суму...”, сказано у вступі. На тлі таких „фондів” праця і відданість групи виступають ще виразніше. У впровідній статті кілька разів відкреслено, що група свідомо скромності почину. Це дозволяє чекати від наступних чисел дальшого поступу в напрямі репрезентативності видання.

На зміст першого числа складаються: Вступ (автор П. Андрусів) із коротким резюме в англійській мові; довша стаття про Петра Івановича Холодного старшого (автор В. Павловський); статтейка про модерне мистецтво (автор Ст. Рожок). Мистецька хроніка, жалібна сторінка і вістки з життя Української Мистецької Студії в Філадельфії — замикають цілість. Численні репродукції також належать до змісту мистецького органу. Їх багато; одна тільки стаття про П. Холодного ілюстрована одинадцятьма репродукціями і трьома фотографіями.

Вступ пригадує завдання мистців, що живуть і творять поза Україною, зокрема в ЗДА. Мистці не творять духової спільноти, але працюють в відокремленні або малими групами. І творчі одиниці і мистецькі гуртки не пов'язані дискусією мистецьких ідей і шля-

хетним суперництвом. Це часто ізольовані одне від одного острівці. Поскільки розуміємо заміри ініціаторів, то „Нотатки з мистецтва“ хотіли б оживити духову спільноту мистців, а не бути полемічним органом одного з тих замкнутих у собі світиків. Коли так, було б краще вже в першому числі дати об'єктивний перегляд напрямків, і — хай початок — їх дискусії. Стаття Ст. Рожка пробус висловити тільки одну поставу, яка не поділяється багатьома талановитими нацими мистцями.

Почин філадельфійського відділу Об'єднання Мистців треба щиро вітати і бажати „Нотаткам з мистецтва“, щоб вони стали добрим і репрезентативним органом мистецької дискусії на високому рівні, і органом поважної мистецької критики.

Василь Перебийніс. Монографія. Власним накладом, Лондон, 1963. Ст. 114 плюс ілюстрації.

В слові від автора читаємо, що „пропонована читачам книжка являється збірником біографічних даних, різнородних статей, листування та монографічного матеріалу... для написання про мене монографії в ширшому масштабі. Але покищо, оскільки таких фахівців, здатних це зробити не емігранції, немає, я вирішив цю книжку видати на власні кошти.“ Цій книжці шкодить найбільше саморекламність, а також велика скількість помилок, передусім у назвах мистців. Подані автором списки рідко коли мають дати або точні назви інституцій, напр., що воно значить „виставка в Берліні — Випий Український Інститут — українська виставка“? Що це за інституція? Коли і де така виставка відбувалася? Власне, завданням автора було подати всі потрібні дати і справжні назви. Такими неточностями рясніє ціла книжка, тож ледве, чи вона колись зможеться стати матеріалом для „майбутньої монографії“. Тим більше, що показаний автором ілюстраційний матеріал з мистецького погляду вбогий, декуди просто наївний.

До речі, Перебийніс у своїй книжці кілька разів висловлює своє протибольшевицьке станови-

ще. Але одночасно його прізвище, як співробітника, рекламується в одному большевицькому журналі, що виходить у Нью-Йорку. Як це пояснити?

Tamara Talbot-Rice. A Concise History of Russian Art. F. A. Praeger, Publisher. New York. Ст. 288. Ціна \$ 3.95. (Друковано в Англії).

Тамара Талбот Райс — відома в ЗДА спеціалістка російського мистецтва, до якого вона некрітично зачислює все мистецтво Київської держави і навіть українське барокко (Видубецький монастир, Андріївська церква Растреллі і под.). Очевидно, Шагал і Архипенко для неї також російські мистці. Проте головна вартість цієї праці в багатстві репродукцій, в тому 62 кольорових. Авторка завдяки своїм зв'язкам отримує чимало мистецьких матеріалів з російських музеїв, і мабуть з чемністю до своїх доставців вона вистілювала характеристику знищеного совстами Золотоверхого Михайлівського монастиря так, що читач має враження, начебто знищили той монастир — монголи, ще в 13 ст. Книжка представляє собою інтерес для зацікавлених у сх.-європейському мистецтві, але вона також може бути доброю студією американської ментальності, загипнотизованої всім російським.

З КНИЖКОВИХ НОВИН

ЩЕ ПРО АНТОЛОГІЮ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

(її значення, її недоліки)

В попередньому числі нашого журналу була довшя нотатка про Антологію української поезії англійською мовою. Вибір і переклад зроблені професорами канадійських університетів, К. Андрусишиним і В. Кіркконнелем. Фірмує книжку Університет у Торонто. Книжка видана коштами Комітету Українців Канади (КУК). Ці дані були названі в нотатці попереднього числа, а нинішнє їх повторення має ціллю ще раз відзначити заслуги авторів і заслугу організації, яких співдією постала ця книга.

Автор нотатки називає Антологію книжкою, „яку безпечно можна показати в чужих літературних колах." Гарно! Але українські літературні кола не повинні вважати справу вже полагодженою. Навпаки, заслугою тієї великої праці двох учених є й те, що вона виразніше, ніж могли це зробити менші видання, виявляє, скільки ще зусиль вимагає завдання: — показати світові українську культуру в адекватній репрезентації. Антологію можемо вважати першим великим кроком, але не завершенням.

Вона уявляє собою щось у роді інвентаризації зразків української поезії. Та тут зараз видно удар двох засад і невирішену їх боротьбу. З одного боку, поезія вимагає селективності, вимагає мистецької міри; з другого боку, наука, якої представниками є автори Антології, скерована до обильності даних, завваг і т. д., без огляду на цінність. Для науковця троянда і капуста однаково цікаві предмети досліджу... Антологія в задумі, в виборі, носить сліди професорської, вченої настанови. Українська поезія ще чекає своїх поетів-перекладачів.

Інвентаризація зупинилась перед найновішою поезією. Це недолік, тим більше, що творчість молодих поетів у Вільному світі — це свідоцтво наполегливих шукань зв'язків із ідеями і формами сучасного світу. Знову ж творчість молодих поетів України це свідоцтво живучості українського духа, навіть під тяжким большевицьким тиском. Моменти важні з погляду ідейного, мистецького і з погляду національного. Було б дуже бажаною річчю і було б доповненням заслуги КУК, коли б він дав у додатковому невеликому томі ще Антологію нової української поезії. Між молодими поетами в Америці є добрі знавці англійської мови, і вони могли б дати на високому рівні поетичні переклади найкращих зразків творчості нової поетичної генерації в Україні й поза Україною.

При цій нагоді можна б виправити неприємні пропуски при інвен-

Останні вістки

В Нью-Йорку, в залі Українського Літературно-Мистецького Клубу влаштована мистецька виставка творів Мирона Левницького (Лева). Виставка триватиме від 1 до 15 березня.

В Міляно (Італія) відбулася між 16 і 31 січня виставка творів мистця-маляра, Івана Кураха.

таризації поетів, скажім, середнього віку. Такі пропуски на тлі намагання до повноти, навіть без огляду на мистецьку цінність, тим-більше прикрі. Масмо на думці Остапа Тарнавського, автора кількох збірок позначених високою культурою. В Антології його немає. Зокрема вражає поминення одного з визначніших сучасних поетів Вадима Лесича. Не думасмо, що це сталося зі злої волі. Вважаємо, що це неминучі недолки початку, а так ми назвали і так дивимось на Антологію. Щоб бодай частинно виправити кривду, пригадаємо на цьому місці, що Лесич є автором восьми збірок поезій. Його поезії знайшли признание з боку українських і неукраїнських критиків, як Ю. Шерех, П. Голубенко, В. Державин, Б. Подоляк, Л. Луців. В. Чапленко, І. Коровицький, Ігор Костецький, Е. Райс, Елізабет Котмаср. Окремі поезії Лесича перекладались і надруковані мовами: англійською, французькою, німецькою, білоруською, російською, польською, жидівською. Вони друкувались в німецьких антологіях української і світової поезії. (*Weinstock der Wiedergeburt — Moderne Ukrainische Lyrik*. — Вибір, переклад і видання Elizabeth Kottmeier. Мангайм, 1957; Hans Koch: *Die Ukrainische Lyrik 1840-1940*; Бізбаден, 1955; *Panorama moderner Lyrik — Gedichte des 20. Jahrhunderts in Uebersetzungen*, 1960.). Переклади в англійській і французькій мовах поміщені в ARENA, III/1961, Published by the PEN Centre for Writers in Exile, London.*)

Ми піддали думку, щоб Комітет Українців Канади для завершення гарного почину і з огляду на важні мистецькі і національні мотиви організував видання додаткового тому Антології модерної української поезії. Об'єднання Українських Письменників „Слово” своєю співпрацею напевно помогло б у цьому ділі. Та коли б з якихось причин для КУК було тяжко взятися за цю річ, тоді „Слово” повинно зайнятися справою. А приготувити добрі тексти-переклади — це велике і шляхетне завдання поетів нью-йоркської групи.

*) Звернути увагу на ті пропуски було ще й обов'язком редакції в відношенні до своїх співробітників — обох вище названих поетів. Про те, що пропущено недавно померлого, відомого автора, Івана Багряного, була вже нотатка в українській пресі. Порівн. „Нові Дні” (Торонто) за лютий ц. р.

ЛУ СІНЬ. ДОСТОМЕННА ІСТОРІЯ А-К'Ю

Переклад з китайської і вступна стаття Лідії Голубничої. Видання „На горі”. Мюнхен, 1963 р.

Як відомо, українських прозових перекладів з чужих мов мало навіть на Україні, а тут, на чужині, їх, може, було за повосніе двадцятиріччя не більше двох-трьох, і то, коли говорити про якість перекладів, вони часто незадовільні.

Тож тим присмигне відзначити переклад Лідії Голубничої як добрий передусім з мовного боку. Це сучасна впорядкована українська літературна мова, з такою мовою не соромно показатися й на Україні, якщо рівнятися там на кращі зразки української мови, очищеної останнім часом від русизмів. Можна б тільки деякі небажані явища в цій мові нашої перекладачки відзначити. Це насамперед непотрібно вжиті активні дисприкметники (переважно, у вступній статті): „б'ючого”, „самобдурюючого”, „існуючого”. Далі окремі слова: „язва”,

„глупота” (дурість”), „землеробство” (непотрібна калька з російсько-го „земледелия”, з нею тепер борються на Україні), „цибки” як частини зелені цибулі, тимчасом як „цибки” — це й сама „зелень”, „хазяї” і ще дещо. Але це дрібниці, не так уже й помітні на тлі доброї мови, що її новостиль визначають різні яскраві українські лексичні й морфологічні явища та фразеологізми (такі, „як вряди-годи”).

А крім того, це ж переклад не з якоїсь там слов'янської чи іншої індоєвропейської мови, а китайської, тобто з такої мови, з якої по-українському не так легко перекладати. І в цьому теж заслуга нашої молодого письменниці, яка, вивчивши вже на чужині цю трудну мову, збагачує тепер українську культуру перекладами „екзотичних” китайських творів.

Якщо мати на увазі відношення перекладу Лідії Голубничої до оригіналу повісті Лу Сіня, то теж можна думати, що це нормальне відношення, тобто що в перекладі немає викривлень змісту оригіналу та знівечення літературних вартостей. Звичайно, без знання мови оригіналу трудно це з великою певністю казати, тим то я й повинен застерегтися, що ця моя оцінка (ця рецензія) — це оцінка тільки одного боку двобічного явища, явища перекладу. У розумінні відношення перекладу до оригіналу іноді кажуть, що переклади, як жінки: якщо вони гарні, то вони невірні, а як вони вірні, то негарні. Отже, коли я вже похвалив переклад Лідії Голубничої, то, виходячи з цієї формули, логічно можна б думати, що він, цей переклад, невірний. Але той факт, що текст цього перекладу передає психологію китайців (як ми її можемо розуміти), та сказати б, китайську „екзотику” в мовистилі, свідчить і про те, що він якоюсь мірою й вірний.

Ота китайська психологія передусім виразна в образі головного героя твору — злидаря-заробітчанина А-к'ю. Цей образ — справді, щось дуже своєрідне. Наприклад, болючі й образливі пригоди та поразки він, А-к'ю, вміє перевертати на свої перемоги (про це мова йде аж у двох розділах). Та й уся його життєва путь — це ланцюг якихось парадоксів. От він, бачивши страту революціонера, трохи чи не вважає це за акт справедливості (так, мовляв, йому й треба), а як пізніше сам присяднеться до революції, то його страчує революційна влада. Малюючи цей образ, письменник, як реаліст, не накидає йому обов'язково клясової свідомості, і тому цей образ, при всій його для нас незрозумілій психології, виступає, як живий тип китайського простолюдина. Сам письменник, з одного боку, ніби глузує з нього, а з другого — ставиться до нього з виразною симпатією. Це щось таке, як у Гоголя в його ставленні до Акакія Акакійовича в повісті „Шинеля”. Тим то тут я не згодився б із думкою нашої перекладачки, висловленою у вступній статті, що ця „іронія” „безприкладна”. Звичайно, якщо мати Гоголеву унтер-офіцерську вдову та інших його героїв, з яких він жорстоко глузує (і про це п. Голубничка слушно пише), то це так, але безперечний попередник А-к'ю, створений „сміхом крізь сльози”, — це Акакій Акакійович. Не знаю чому в зв'язку з цим перекладачка протиставить іронію сатири: сатира — це один із видів (жанрів), а іронія — тільки засіб сатири (троп). Повість Лу Сіня — сатиричний твір, що в ньому автор засуджує сатирично багато явищ китайського життя і тільки щодо А-к'ю він пом'якшує цей засуд, вживши отієї, як пише перекладачка, „трагічної іронії”, тобто тієї іронії, що й у Миколині Гоголеві „Шинелі”. У повісті ж, крім А-к'ю, чимало й інших людських образів та побутових картин, і ця

невеличка розміром повість (50 сторінок) дає нам уявлення про „екзотичну” для нас китайську дійсність. „Екзотика” ця виразно виявлена хоч би в громадській думці з приводу страти безневинного А-к'ю. „Щодо громадської думки, то у Вейчуані розбіжностей у поглядах не було. Всі, природно, були одностійні, мовляв, А-к'ю був винний, а те, що його розстріляли, якраз і вважалося доказом цього. Бо якби він не завинив, хіба ж би його розстріляли?”

У нас цю „мораль” практикували тільки більшовики після своєї перемоги, винищуючи мільйони невинних людей, а в Китаї це було ще до його збільшовичення (повість написано 1921 року).

Для того, щоб деякі трудніші місця повісті були для нас зрозуміліші, перекладачка подавала до тексту свої примітки. А тому твір вийшов для нашого читача цілком зрозумілий і читається з великою цікавістю.

Загальну інформацію про Лу Сіня й його творчість подала перекладачка у вступній статті.

До повісті додано також бібліографію українських перекладів з китайської мови. Видавництво „На горі” технічно гарно цю книжку оформило.

В. Чапленко

Нотатник. Український бюлетень. 1961-1964. Редактор-видавець Леонід Лиман.

Оце вже буде три роки, як виходить щомісячно на трьох великих листах цей одномісячний орган, бюлетень однієї людини. Щодо стислості і ясності викладу, щодо влучності і чіткості добору новин з життя в Україні, СРСР, у світі і на еміграції, щодо незалежності і певної відваги — це скромне-прескромне видання являє чи не найкращий зразок нашої журналістики. Бо ж до всього вище сказаного додається ще і наявність певної думки редактора. Почувається, що редактор пильно стежить за життям в Україні, речевими інформаціями і коментарями він дає нам відчуття тої безугавний бій, який проводить наша вітчизна за своє національне самоствердження і буття.

Редактор пише сам весь бюлетень, за винятками. Ці винятки не завжди щасливі, наприклад молодий музичний критик Роман Мац чомусь хоче бути строгішим до співачки Галини Минаїв-Андрєєвї, ніж Нью-Йорк Таймс, що його завоювала своїм мистецтвом

ця незвичайна співачка. Або зовсім шкідливе протиставлення початкуючих учнів режисерові педагогові в рецензії на вечір лірики Лесі Українки. (ділянка, в якій Р. Мац не фахівець).

Але не помиляється лише той, хто нічого не робить. „Нотатник” Леоніда Лимана коштує 25 центів на місяць. Це дуже мала ціна за видання, яке прочитаєш від першого до останнього рядка, не відриваючись.

Для ознайомлення з характером і змістом видання кожний читач може отримати одне з останніх чисел „Нотатника”. Замовлення на безплатний примірник слати на адресу: Notatnyk, Grand Central Sta. Box № 2325, New York 17, N. Y.

Digest of the Soviet Ukrainian Press. 1957-1964. Published by „Prolog” Research and Publishing Association Inc.

Цей щомісячник, на яких 25 сторінках дає в англійському перекладі цілі статті або витяги з них, використовуючи для цього понад три десятки газет і журналів, що виходять в Радянській Україні. Бюлетень охоплює всі

ділянки життя: держава й закон, економіка, всі види культури, міжнародна політика. Звичайно, що при цьому бюлетень старається не пропустити нічого, що стосується національних взаємин в СРСР, а зокрема українсько-російських взаємин і українського питання взагалі.

Можна б побажати ще повнішого охоплення всіх ділянок життя як вони представлені в радянській Україні, але можна сказати, що сім років видання такого бюлетеня — це велика позитивна праця, яка виносить українські справи на міжнародній терен, показує реальну вагу сучасної України. Звичайно, такий бюлетень і то різними мовами мав би видавати Київ, але на те ж і існує українська еміграція, щоб робити те, чого не дають московські господарі робити в Україні. Бюлетень вартий зберігання і оправи — як літопис українського життя в дзеркалі радянської преси, отже і як документ того життя.

Календарі-Альманахи 1964 року

Шевченківський Альманах Українського Народного Союзу. — В-во „Свобода”, Джерзі Сіті. Ст. 224.

Ювілейний Календар-Альманах „Українського Голосу”. — Видавнича Спілка „Тризуб”, Вінніпег. Ст. 192.

Альманах „Гомону України” — В-во „Гомін України”, Торонто. Ст. 200.

Ці три календарі-альманахи, прислані до редакції, присвячені 150-літтю народження Тараса Шевченка. На це вказує і зовнішнє їх оформлення. На обгортці Альманаха УНСоюзу — голова Шевченка з проєкту пам’ятника, що має стати цього року в Вашингтоні. Автор проєкту мистець Молодожанин. Календар „Укр. Голосу” має на обгортці традиційний

Нью-Йоркська група поетів
плянує видання нової книги
поезії

ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

„С Е Р П Е Н Ь”

Просимо любителів творчости поета до найчисленнішої передплатної акції — бо це єдиний тепер спосіб видавання збірок поезії.

Передплату (2 дол) і на

Літературний фонд

слати на адресу:

THE NEW YORK GROUP

2329 Hudson Terrace, Ell,

Fort Lee, N. J.

До збірки входить фрагмент із лібретта до опери „Ярослав Осмомисл”.

портрет Шевченка в старшому віці; календар „Гомону України” передає обличчя поета з його молодечого автопортрету. — Статті численних авторів, у всіх трьох альманахах, це причинки до наświetлення творчости і значення Шевченка, і це матеріали для шевченкознавства. Також має історичну вартість перегляд історії боротьби за пом’ятник у Вашингтоні.

Календар-альманах „Українського Голосу” сполучив також 50-ліття вимаршу Українських Січових Стрільців на поле бою і відзначив цю дату статтями і споминами.

Вартість усіх трьох календарів далеко виходить поза календарний рік зазначений в їх заголовках.

В останній день перед замкненням цього числа почта доручила нам:

Календар-Альманах „Нового Шляху”, Вінніпег, ст. 168. До нього стосуються подані вище заваження. На обгортці: портрет Шевченка. — У змісті переважають статті присвячені 150-літтю народження Шевченка і виступові УССтрільців.

ПРИВІТ ЮВІЛЯТОВІ

Український Народний Союз, оснований 22 лютого 1894 року, в малому містечку Пенсильнії, Шамокін, урочисто святкував своє 70-ліття. Ідею створення Союзу підняла і пропагувала газета „Свобода“, яка почала виходити кілька місяців раніше. Вона стала органом Союзу і залишається ним досі. Душею обох починів був український парох Джерзі Сіті о. Григорій Грушка.

В численних ювілейних статтях, оглядах історії УНСоюзу, що їх містила наша преса, справедливо відзначено великі заслуги Союзу. Він став осередком українського організованого життя в Америці. І сьогодні, як найбільша поза Україною — українська організація (приблизно 81 тис. членів) і найбагатша (недалеко до 30 мільйонів майна), УНСоюз займає провідне місце в різних, не тільки господарських, починах суспільства.

Роля УНСоюзу має деякі подібності до ролі „Просвіти“ в Україні, зокрема до централі „Просвіти“ у Львові. Довший час він був усім: фінансово-допомоговою організацією і культурно-освітньою. Він був дорадником і оборонцем розгублених в Новому світі робітників-вуглекопів, і був сторожем їх національної свідомості. Після першої й другої світової війни до берегів Америки причалила нова, політична й культурницька, еміграція. Її представники вливалися у Союз і переймали в ньому чільні місця. Представник ЗУНРеспубліки, д-р Лука Мишуга, був довголітнім редактором „Свободи“; старшина УГАрмії Дмитро Галичін, — предсідником УНСоюзу. З розвитком життя поставали окремі організації для різних ділянок, як наука, література, мистецтво. Творилися нові економічні організації, нові пресові органи. Так було в Старому краю, так і

тут. „Просвіта“ і частинно УНСоюз передавали свої багатогранні функції новим товариствам і установам, і могли зосереджуватись на своїх властивих завданнях.

Характеристичне, що в Америці, країні переважного економічного скерування, організоване українське життя почалося економічною організацією. В Україні, початки відродження і організації коріняться в духові. Тут первісним осередком життя стає УНСоюз, там — „Просвіта“. — Окрім цієї різниці є ще інша. „Просвіта“ в розвинутому вже суспільстві вважалась вельмишановною матір'ю всіх товариств, якій усамотійнені вже, достатніші діти-організації повинні були помагати. УНСоюз називають у ювілейних привітах „батьком українських організацій“. Але це той батько, який повинен помагати своїм із природи недостатнім, духовим родичам: організаціям культури. До того, орган УНСоюзу, „Свобода“, не має заміру зробитися тільки бюлетенем Союзу. Вона хоче залишатися першим репрезентантом української преси. Це згідне з потребами нашого життя в Америці, бо в цих умовах немає можливості створити більший пресовий орган без тієї фінансової й членської бази, яка є в розпорядженні УНСоюзу.

То ж і тепер, серед зрізничкованого суспільства, УНСоюз не замикається в економічній сфері. Його співдія наявна в красивій політичній репрезентації, в УКА. А в ділянці духа УНСоюз вінчає своє 70-ліття великим монументом: виданням англійської Енциклопедії Українознавства, за редакцією проф. В. Кубіловича і під фірмою Університету в Торонто. — твором особливого значення для освідومлення світу в справах України, її історії й культури.

СПРАВИ ПУБЛІЦИСТИЧНО-НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ

3 КРИТИЧНОГО ПОГЛЯДУ...

1962 рік був роком підготовки. Тоді важко було вияснити суспільству, що уявляє собою нова установа, які її цілі. Низка статей у часописах ЗДА, Канади, Австралії, інтерв'ю в „Свободі”, два памфлети п. з. „За правду про Україну” і „Фронт української правди” — виконували те завдання. Одночасно йшла організація першої сітки Осередків Інституту, які мали стати матеріальною і моральною його базою, і так само організація Бюра Праці в Нью-Йорку, себто збирання поважних наукових, публіцистичних, мистецьких сил для виконання студійних і інформаційних завдань Інституту.

1963 рік був уже початком праці Інституту. Початки звичайно трудні, і керівництво Інституту досвідчило на собі цю життєву правду.

Минулого року вийшли чотири англомовні видання (список подавали ми в попередньому числі журналу) і два з них — на бажання Осередків — також українською мовою.

Відношення нашого журналу до Інституту не потребує пояснень. „Листи до Приятелів” ще 1960 року підняли ідею Інституту і з того часу, майже в кожному числі її пропагують. Коли ж журнал ставився критично до різних, часто вихвалюваних, починів і дій у нашому суспільстві, то його обов'язком є і до початків праці Інституту, при всій прихильності, поставитися також критично.

Ми свідомі, що зроблено мало, навіть зовсім мало, коли порівнювати досягн з планами і сподіваннями. Причини можуть оправдувати це, але вони не міняють дійсності. Передовсім наші науковці, мистці, публіцисти, з яких спів-

працею зв'язані всі надії Інституту, навантажені іноді непосильною працею в боротьбі за своє не тільки духове, але просто фізичне існування. Те, що вони покищо можуть давати Інституту, це тільки окрайці свого невеликого дозвілля. А вбогий на початках Інститут не спроможний дати їм відповідний гонорар. Це перша трудність, і це той у нашому світі ненормальний стан, коли кожна інша праця дає людині пристойний заробіток, і тільки духовна праця далі мусить бути жертвою, якої вимагає достатнє вже суспільство від своїх працівників культури, від тієї найбіднішої серед нас верстви.

Мусимо бути свідомі, що і те, що зроблене, далеко не може вдовольнити. Щодо змісту перші видання Інституту не бояться суду. 40 років минуло, як Польща окупувала західні землі українські. Ще й тепер, після присудження їх нехай і не до вільної — Україні підноситься польські і співзвучні їм голоси про кривду вдяну Польщі ялтанським договором, який віддав „корінно польські” землі Україні. Два випуски Інституту, праці проф. В. Кубійовича і д-ра Ст. Ріпецького, дають нарешті українському суспільству короткі, але джерельно опрацьовані матеріали задля інформації світу про ті питання. — В 30-ліття голоду появилось багато статей і брошур, більше для нашого внутрішнього вжитку. Інститут дав в англійській мові збірку голосів чужих публіцистів і науковців, отже найбільш переконливий матеріал. — Все це тільки вибір із призначених, численніших матеріалів, які — при більших фінансових можливостях Інституту — будуть використані для більших праць.

Але формально-технічне виконання цих видань залишає ще довести до бажання, і Інститут мусить прикласти багато зусиль, щоб виправити ці недоліки.

Також треба пам'ятати, що Осередки Інституту це покищо не утверджені організації, але прапорчики застромлені в різних місцях, довкруги яких мали б збиратися прихильники Інституту. Це вже справа менеджерства, і на неї Управа Інституту мусить звернути особливу увагу. Підвалини Інституту будувались працею нечислених осіб, але даліший розвиток його можливий тільки при забезпеченні необхідного матеріального мінімуму. Інакше це не буде розвиток, але вічне віддіння...

Покладені організаційні початки систематичного збирання і фахового упорядкування різномов-

них матеріалів із поточної преси, наукових і публіцистичних видань, які стосуються України. Це завдання взяла на себе Центральна Картотека при Осередку в Нью-арку. Так само тільки нав'язані перші нитки зв'язків із кореспонденційними експозитурами в різних, передовсім європейських, краях.

Зроблено небагато, коли дивитись на конкретні осяги. Але так само мусимо пам'ятати, що тільки Паллас-Атене в грецькій мітології вийшла готовою з голови свого батька, Зевеса. Інститут не зродився чудесним способом, але серед притаманних матеріальних і духовних умовин нашого суспільства. Нині Інститут — це немовля, але треба сподіватись, що його даліший ріст буде по людськи нормальний.

3 ЗАПІСОК СПІВРОБІТНИКА ІНСТИТУТУ

Нью-йоркський тижневик *Sue* з 5 січня 1963, на ст. 31, помістив довідку про американський кінофільм „Тарас Бульба”. Там м. ін. написано: „...пригоди з середньовічних часів, бої в Росії.” — Отримавши спокійно написаного листа з історичними даними, тижневик, 16 лютого 1963, на ст. 39, передрукував цю саму довідку, але замість „у Росії” поставив „в Україні”. Приватний лист від редакції признав нам повну слухність.

Тижневик *Saturday Review*, за 24 листопада 1962 р., помістив рецензію про нове награвання „Снігурочки” Римського-Корсакова, в якій була похвальна згадка про Івана Козловського як „російського тенора”. 26 січня 1963 р. той же тижневик (на ст. 75) видрукував у цілості нашого листа такого змісту: „В рецензії „Снігурочки Римського-Корсакова” 24, 11. 1962 р. написано, що Іван Козловський — це один із найбіль-

ших російських тенорів. Що він дійсно тенор, заперечити неможливо; але ми не погоджуємось із визначенням його національності. Козловський народився в Україні, музичні студії відбув у Києві; його часті виступи поза Україною свідчать про його талант і напевно не мають нічого спільного з походженням співака. Д-р А. Вирста, сучасний український музиколог, написав статтю про Козловського в „Encyclopedie de la Musique”, вид. в Парижі (1958-61), де називав його українським співаком. Українське походження Козловського занотоване також в „Большой Советской Энциклопедии”.

Von Rauch, Georg. *A History of Soviet Russia*, New York, Praeger, 1962. Англomовне видання праці кол. професора російської історії університету в Марбургу, тепер керівника Російського Інституту Університету в Кіль (Нім.). В біб-

“ОРІЄНТАЦІЇ”

Слово „орієнтація” набрало у нас своєрідного посмаку, чогось у роді позаподружнього любовного стосунку. Одверто признаватись — не личить, але покусати... Однак, і сумні „орієнтаційні” досвіди минулого, і невдачі сучасних залищень завертають розпалену і розчаровану увагу назад до родинного дому. Тоді деклямуємо про чеснотливість „орієнтації на власні сили”.

Ми далекі від протиріччяційного моралізаторства. Що в наших орієнтаціях було й буває багато наївної віри — це правда. Але чи не було наївності у політиків Англії й Франції, коли вони уступками пробували заспокоювати Гітлера. Чи немає сьогодні

ні наївності в американських коекзистенціальних променадах із Хрущовим, якими політики ЗДА думають перемовити його, щоб він відрікся своїх погребницьких у відношенні до некоммуністичного світу мрій? І пам'ятаймо, що політика західних великих держав не була під таким психічним тиском, як наша. Це ж трагічне положення України скеровувало зорі нашої політики в різні сторони в пошуванні рятунку.

Сьогодні стало навіть модою насміхатись із колишніх орієнтацій на Німеччину. Але тоді це була єдина динамічна потуга, яка могла розвалити російську тюрму народів. В 30-х роках вона одверто готовилась порозбивати всі разом:

ліографії віднотовані англомовні праці про Україну В. Чемберлена, Кл. Меннінга, А. Ольхівського, Дж. Решетара, Р. Смаль-Стоцького. — Кілька уривків: (ст. 223) „...1933 р. Сталін післяв Постишева викоринити українські націоналістичні тенденції. Особливо переслідувано українських інтелектуалістів. Багато письменників заслано, Українську Академію Наук піддано Московській Академії. Відомого українського історика професора Грушевського заслано в Москву.” — (ст. 108). В зв'язку з Денікінін „...перешкодою всякої співпраці з українцями під проводом Петлюри було взаємне недовір'я; Денікін був сторонником „єдиної і неділимої російської імперії”, він відкидав автономію України, нічого й говорити про незалежність.” — (ст. 117) „...Генерал Пілсудський... заняв Київ... Особливо селянське населення прийняло поляків із неприхованою ворожістю. Воно пам'ятало досвіди з 17 століття, які жили в опо-

віданнях Гоголя, і боялися знову попасти під польське правління. Його спротив мав національні, релігійні і соціальні мотиви.”

Довідник-річник The World Almanac and Book of Facts for 1964 (New York, publ. by N. Y. World Telegram; H. Hansen, ed) подає на 399 ст. листу „нотед Юкраїнієнс”. В списку знаходимо прізвища: Богомольць, Франко, Грушевський, Хмельницький, Котляревський, Коцюбинський, Мазепа, Лисенко М., Петлюра, Шевченко, Стефанік і Леся Украмка. Ця похибка появляється в довіднику кілька років.

Ayer's Directory of Newspapers and Periodicals, 1963, довідник періодичних видань, інформує про українські щоденники в ЗДА: „Свобода”, „Америка”, подаючи дату заснування, тираж, видавництво і редактора.

Ро-Са

і менші, польську і малоантантські, в'язниці, і великий советський концентрак, в яких після першої світової війни знайшлася Україна. Досвід останньої німецької окупації знищив ті орієнтаційні сподівання, а сучасні німецькі політичні концепції роблять їх відродження неможливим. Німеччина хоче відторгувати від Польщі хоч частину втрачених територій за ціну західніх українських земель, які мали б повернутись до Польщі.

Після війни орієнтація йшла на західний вільний світ. Ввижався неминучий удар між ним і комуністичною імперією. Тільки цією вірою можна пояснити те, що ще кілька років після загального замирення Українська Повстанча Армія пригадувала світові український резистанс. Сьогодні, в добу коекзистенціальних прогулянок по садах світової політики, ці надії обсипались як в'яле листя восени.

Про мілітарний удар західного і советського світів тепер говорити в політичних салонах стало непристойністю. Зрештою, обі сторони свідомі, що атомова війна означала б кінець цивілізації, як не кінець життя на нашій планеті. Колись поневолені народи зв'язували надії з війною. Тепер для української свідомості ясно, що нова війна сучасною зброєю вже не означала б нові страждання України, якими можна б окупити її свободу, але правдоподібно означала б її остаточну руйну.

Навіть у війні духів, у боротьбі за світову опінію, в якій приготавлиються зариси будучини, трудно вважати т. зв. Вільний світ нашим союзником. Для офіційної політики провідної сили цього світу, для ЗДА, Україна — це „традиційна російська провінція” і піднімати справу української державності — це шкодити американській східно-європейській

політиці. А неофіційна політика, себто опінія репрезентована масою т. зв. експертів і великою пресою, знає і хоче знати Україну як частину Росії. Вона не приймає до віdomу навіть того, що Україні признає і Москва, а саме не признає права на власне ім'я, на власну державну вивіску. Для неї Україна — це не (хай тільки формально) окрема від Російської Федеративної Республіки союзна республіка. Вона є тільки... південною Росією.

Розпачлива пошуканка можливих союзників піддавала думку, що ними можуть стати численні нововизвалені народи Азії й Африки. Самі зазнавши неволі, вони — так здавалося — повинні бути завзятими її противниками, хоча б на терені Об'єднаних Націй, де їхній голос щораз більший. Тужливі зори линули до конференції тих народів в Бандунг, в Індонезії. Знову розчарування. Про ті нові держави можна сказати те, що на мировій конференції в Парижі, після першої світової війни, написав у своїх Споминах (Memoirs of the Peace Conference, 1939, ст. 407) тодішній прем'єр Англії, Ллойд Джордж, про нововизвалені народи Середньої Європи: „Ми дали свободу Польщі, Чехії, Югославії, і саме ці держави бунтують проти плебісциту. Вони значно більш імперіалістичні, ніж великі держави.” Новостворені держави Азії й Африки часто виступають як союзники Москви. Вони не терплять поневолення кольорових білими, але поневолення білих білими їх не болять і не ображає. В цьому є логіка, бо поневолення кольорових кольоровими — це задумшевня мрія амбітних і сильніших зпоміж них, як Мао в Китаю, Сукарно в Індонезії, Нукрма в Гвіні.

В розмовах появляється, неначе перший невинний рум'янець на обличчі, засоромлена думка,

чи не орієнтуватись на Китай і його розрив із Советським Союзом. Та коли надії на новостворені держави чи Китай — це тільки пробні фліртування думок, то вже виразніші любовні мрії скеровуються в бік нової Європи, зокрема сили, що одверто виступає її речником і претендує на її провідника, — в бік Франції. Та як часто в житті, і тут розум охолоджує бажаннями підказувані надії.

Сьогодні Франція має те, чого нестаче тричі більшим і значно багатішим ЗДА: — вона має сміливого провідника з далекими концепціями. Визнання червоного Китаю Францією де-Голя — найголосніша подія останнього місяця. Політична думка в цьому акті не нова. На Європу падає тінь СССР, властиво Москви. Це небезпечний ворог. Тож коли на другому кінці світу з'являється ворог мого ворога, — тоді він стає моїм приятелем... У нинішніх розграх із Москвою ворожий до неї Китай — це козир. Де-Голь більш непоступливий супроти Москви ніж англосакські держави. І він знає, що при всіх співіснувальних маневрах добре мати супротивника загрозеним з-заду. Це давня політична лінія Франції, яка організувала в царській Росії, потім у Польщі, другий фронт для свого німецького суперника. Тепер ця тактика, випробована в Європі, застосовується в глобальних розмірах. Для української справи це виглядає корисним. Та чи такий стан триватиме довго?

І нова сфедерована чи конфедерована Європа не змінить факту, що сусідом Франції є принайменше півтора разів більша й динамічна Німеччина. В такій Європі об'єднання, сьогодні поділеної, Німеччини — самозрозуміле. Може рахуватись із неминучістю будучої німецької соборності, де-Голь розширює рами Європи по-

за залізну завісу, по Урал... Досвід між двома світовими війнами показав, що концепція Клемансо зробити з Польщі ту другу силу для рівноваження німецької потуги — не вдається. Залишається... Росія. Це її особливе історичне щастя, що вона стає потрібним союзником. Цьому щастю завдячує Росія існування й успіхи. 1905 року Росія була потрібна Америці для рівноваги на Тихому Океані, і американське посередництво допомогло Росії вийти з війни проти Японії з меншими втратами. В Європі Росія була потрібна англо-французькій Антанті в її суперництві з об'єднаною Вісмарком Німеччиною. В другій світовій війні советська Росія знову була потрібна, і обильна поміч Америки без усяких умов врятувала СССР від розгрому. Так утвердився в свідомості західних держав комплекс Росії-союзника, і це між іншим часто каже їм нерадо дивитись на визвольні змагання поневолених Росією народів, бо ті змагання ослаблюють „союзника”...

Є речі незалежні від осіб і їх волі. Так і будуча об'єднана Німеччина може змусити Францію до зближення з Росією, отже до неприязного відношення до України. Де-Голь часто згадує помилки англо-саксів пороблені в Ялті й Потсдамі. Де-Голь залюбки говорить загадками. Чи ці помилки в тому, де їх бачить напр. Польща, отже в приєднанні західних українських і білоруських земель до советської України й Білорусі? Чи помилка тільки в тому, що вплив советів поширився і на т. зв. сателітів? Де-Голь у відповіді на мирне новорічне послання Хрущова, в протипротивстві до безбарвних заяв Англії й ЗДА, підкреслив, що передумовою миру є свобода народів. Але чи мав він на думці тільки сателітів? Тоді це не було б згідне з

українськими інтересами. Для України вигідніше зрівняння з Польщею і русофільськими братами: чехами, словаками, болгарами. Це може переконати їх, що і для їхнього повного визволення спілка з Україною конечна.

Тоді може орієнтація на еволюцію ССРСР? на пробудження в ньому бажання свободи? Примари минулого і тут не дозволяють на заспокоєсний оптимізм. 1917 року орієнтація на російську демократію виявилася такою ж оманною, як і орієнтація на російський комунізм. І нині в РСФСР „вільніше дихає людина", ніж в Україні. Свобідніший советизм не означає ще свободнішої України.

Тоді може орієнтація на революцію? Тверезі уми усвідомили собі, що при сучасній поліційній техніці і тоталітарному опануванню життя державою, народна революція без допомоги з-зовні, отже війни, не може рахувати на успіх. Тож хіба ще ставка на палятну революцію?! на революцію в кремлівській верхівці? Тут уже боротьба за владу після смерті Сталіна повчальна. Партія, нова провідна верства-кляса, молода і ще нерозм'якла, занадто зацікавлена своїми здобутками, щоб у повших міжусобицях ризикувати не тільки тими здобутками, але і власним життям.

Це стан у якому і ті українські партії, які колись мали виразні орієнтаційні нахили, проповідують чесноту власних сил, тільки власних сил. Та це недодумана до кінця фраза, крайність, в яку попадає незрівноважена, емоціональна політика. Найбільші світові потуги для втримання своїх позицій шукають союзників. Одні пробують їх купувати, як ЗДА. Інші здобувають їх підтримку й обманом, як ССРСР. Тож говорити про визволення виключно власними силами — це протилежна крайність і так само наївна, як

надія, що якась стороння сила нас визволить. Це думка пригожа для внутрішнього вічевого вжитку, а не для поважної політики.

Після всіх тих мандрівок по петлях різних можливостей може здаватись, що нам залишається одна тільки орієнтація: спускання на дно... Та це знову було б вибухом емоції. Основним заміром цих роздумів є протиставитись усім однобокостям і крайностям. Не самі „орієнтації" і не самі „власні сили", але їх терева сполука — це підстава розумної політики. Один із найбільших державних мужів сучасності, Конрад Аденауер, прощаючись із канцлерським урядом, у заповіт наслідникам поручав терпеливість і вперте шукання союзників, як рецепту на об'єднання Німеччини. Тієї терпеливості і впертості нам треба в значно більшій мірі.

Нинішній стан української справи в світовій opinio — це між іншим наслідок двохсотлітньої праці царської і потім советської Росії над виробленням і утвердженням єдиноділимського комплексу. Не можемо сподіватись чуда, що цей комплекс зникне за короткий час під впливом нашої, часто досить невибагливої пропаганди. А все ж поступ наявний. Кількість людей, що починають розуміти українську проблему, зростає. Дні Української Самоостійності в січні, Тиждень Поневоленних Народів у липні пригадують світові, що ССРСР єдина велика колоніальна імперія світу. Визначні американські політики, згадати б тільки виступ Стівенсона в Об'єднаних Націях, губернатори штатів з більшими українськими скупченнями — назагал зорієнтовані щодо дійсності в ССРСР. Все це каже сподіватись, що й офіційна політика ЗДА не мусить назавжди залишатись такою як нині. В засаді ЗДА цілком широко стоять за самовизначення народів. Тіль-

ки... Один із провідників азійських будистів, за якими дуже обставали ЗДА у В'єтнамі, так характеризує політику Вашингтону: — Америка справді має добру волю, але виконавці її добрих замірів занадто... В американських газетах на місці наших крапок стояло слово “stupid”. Скажім обережніше: сьогодні немає ясно окресленої американської політики. Вона нескристалізована і тому перепахасться від випадку до випадку. Вона опортуністична, а цей опортунізм прикритий тим, що від інших, передовсім від союзників, ЗДА вимагають принципових постав. Кілька прикладів: Суєз і Панама, або продаж шпешениці Советському Союзові і обурення на союзників, які торгують із Кубою, хоча не Куба й Кастро, але Москва й Хрущов — це небезпека для світу. Самовизначення примітивних племен Африки, якщо вони в володінні союзників, і віддача під тиском ЗДА щойно визволеної від голляндців Нової Гвінеї проти волі населення... Індонезійському диктаторові...

Подібно виглядала та політика і 1917 року в революціонізований Східній Європі. Недавно померлий, відомий американський публіцист, Джордж Сокольський, що перебував 1917 року в тодішньому Петрограді, описує замішання в американській розвідчій і інформаційній службі. Поруч амбасди було ще кілька агенцій, які займалися також дипломатією. „Ніхто з росіян чи інших європейців не міг розуміти поведінки американців. Вони виглядали такими недисциплінованими, такими не-

упорядкованими, такими невідповідальними.” (Yanks in Russia during the Revolution”, J. Am. N. Y. 15/8 1962). Сорок сім років після цього найвищі урядовці, секретар оборони і шеф об'єднаних штабів, мусять їздити до В'єтнаму, щоб погоджувати розбіжності між різними агенціями... Але цей хаос вже знаходить гостру критику. „Це аксіома, що закордонна політика рвана такими суперечностями, неминуче попадає в сліпу вулицю. Таку політику можна виправдати в малій державі (...), але немає оправдання, коли таку хитливу політику веде наймогутніша держава світу” — читаємо у відомого коментатора.

Така невизначеність політики ЗДА не може бути приводом до розпаду. Навпаки, це одверте поле праці для української науки, публіцистики, літератури, мистецтва, які цінними творами мають причинитись до скристалізування справедливої opinii, і за цим і розумної політики. Не менш важна і вся постава суспільства. Його упорядкованість, зрілість здобувають союзників. Внутрішній хаос, міжусобиці відстрашують їх. Тільки з упорядкованого дому можливо здобувати світ.

Засадою здорової політики не може бути ні виключна „орієнтація на світ”, ні виключна „орієнтація на дім”, на власні сили. Але — орієнтація на ідейне й організаційне упорядкування власного дому, власного суспільства, і на тверезе використання пливкового стану в світі задля державного визволення України.

М. І.

На 150-ту річницю народни Тараса Шевченка ВЕРХНІ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ

Промови — доповіді

Для тих, що хотіли б у велику річницю вглибитись у духовний світ Шевченка, книжка буде добрим дорадником. Для тих, що підготовляють промови і доповіді на Шевченківські свята — книжка буде добрим помічником.

ВІДХІД СЛАВНИХ

ПАВЛЬ ГІНДЕМІТ

28-го грудня підійшов в історію музики один із найвизначніших композиторів нашого століття: Павль Гіндеміт. Німецька преса присвячує своєму великому землякові багато статей. „Бахом 20-го століття” називає його композитор Мюллер Мирайн. „Незламним революціонером” — називає Гіндеміта інший знавець музики, Вальтер Абендрот. Його революційна незламність у тому, що він мав відвагу від юних днів до старости залишатися не-конформістом. Замолоду він був бунтарем, його вважали навіть втіленням заперечення мистецтва. В запалі „бурі й натиску” він карикатурував Бетовена, глузував із Вагнера. З літами успокоївшись і знайшовши себе, Гіндеміт, колишній молодечий цинік, стає глибоко поважним, морально й релігійно орієнтованим творцем, але знову відчуженим від прийнятої нової моди, від „духу часу”. Послушники моди називали його навіть контр-революціонером. Але та контр-революційність полягала на тому, що Гіндеміт виріс із свого дитячого одягу... Він давав своєму часові те, що потрібне, а не те, чого час від нього хотів...

„Великим композитором анданте” (повільного поважного темпа) називає Гіндеміта Йоахім Кайзер (Die Zeit, Гамбург). Опе-

ри й ораторії композитора тяжкі, пересичені рефлексійністю. Великість Гіндеміта не в них. Зате в творах камерної музики „знаходяться ті замріяні, тихі й розквітлі, мелодійні розмови з собою задумливої душі, які завжди є ознакою справді великої музики.”

„Феноменом многогранності” — називає Гіндеміта музичний референт швейцарської Die Weltwoche. Музичний виконавець, який опанує майже всі інструменти і є майстром віолі, член симфонічної оркестри, диригент і одночасно славний композитор; педагог і автор теоретичних праць із ділянки музики; цікавий дилетант у рисунку; вкінці, в дозвіллі, збирач різних помилкових транскрипцій свого прізвища в книжках і пресі: ця його збірка має 155 чисел...

Є щось особливе в цій мистецькій появі, і щось дивне в нашу добу спеціалізації. Це якийсь далекий спомин універсальних умів давніших часів. Сам Гіндеміт не любив порівнянь із великими теорцями минулого. Він підкреслював, що „давні композитори, Гайнд і Бетовен, були далеко кращі за нас”, що його квартети далеко „не досягають Моцарта.”

Суворий до інших, зрілий Гіндеміт був критичний і суворий до себе самого. Це також ознака його великості.

ЕДУАРД ШПРАНГЕР

Один із чільних представників сучасної німецької філософії життя, Едуард Шпрангер — помер під кінець минулого року. Славу і признання дали йому твори з історії культури, психології й педагогіки. Його людські, особисті прикмети здобули йому любов студентів, пізніших товаришів

академічної праці. Його мислення поглиблювалось і запліднювалось тим, що воно виростало з трагічної історичної ситуації, а не тільки з університетської викладової залі — пише про нього Вернер Сгер, в збірнику для вшанування філософа. „Шукання зміслу, значення, шукання підбите

безконечною тугою за остаточною ясністю" — так характеризує інтелектуальну пристрасть майстра його слухач, а потім товариш, директор Педагогічного Інституту в Штутгарт, Отто Швайкерт.

Найбільший і далеко поза межами Німеччини знаний твір Шпрагнера — це „Форми життя” (Die Lebensformen). І це один із репрезентативних творів т. зв. структуральної психології.

Давніша, експериментальна психологія займалася передовсім студіюванням взаємин між психічними і фізіологічними функціями, і намагалась скоплювати ті взаємини математичними формулами. Відомими представниками цієї психології були Фехнер, Вундт. Проти того, панівного на переломі століть, напрямку виступили на початку 20-го століття нові течії. Вони підносили два основні закиди. Перший, т. зв. фізіологічна, експериментальна психологія залишається завжди на поверхні психічного життя, розробляючи тільки його раціональну поволоку. Другий закид: та давня психологія роздроблює психічне життя за зразком природничих наук. Реакцією проти першої односторонності дотогочасної психології була фройдіянська психоаналіза з усіми розгалуженнями. Вона шукала розуміння глибших, ірраціональних сфер душі. Реакцією проти застосування природознавчих метод у психології була школа Вільгельма Дільтейа, вчителя Шпрагнера. Ця течія хотіла вчуватися до розуміння душевних структур, цілості, а не тільки пояснити психічні явища, розкладаючи їх за методом природознавства на „атоми” відчужень, прищеп і т. п.

В вищеназваному творі Шпрагнер дає систематичний перегляд душевних форм, типологію душевних структур. Він розрізняє шість

головних форм-типів: теоретичну людину, економічну, естетичну, соціальну, володарну, і релігійну. Аналіз й опис тих цілісних типів — це зміст книги про „Форми життя.”

Філософія життя — була для Шпрагнера не теорією, але справді життям, і то не тільки в педагогічній діяльності. Його роздуми присвячені і політичним питанням, у трагічні для вільного мислення 30-ті роки націонал-соціалістичної диктатури. Шпрагнер не втікав від політичної актуальності і вимагав від людей політичної, відповідальної поведінки. 1933 року він зрікся катедри.

Сучасники подивлялися в нього універсальність ученого і одночасно людини широких життєвих і мистецьких зацікавлень. Він був далекий від всевладного тепер типу вченого, замкнутого в „фаховому егоїзмі”, в фаховій самовдоволеній обмеженості. Шпрагнер жив і мислив як ціла людина.

Праці проф. Дм. Соловія

Окремими відбитками вийшли такі праці, друковані в журналах:

Винищення українства — основна мета Росії в війні 1914 року. — Матеріали до історії України за часів першої світової війни. — Виправлена відбитка з журналу „Новий Літопис”, Вінніпег, 1963. Ст. 72.

Розподіл засобів на охорону здоров'я та соціально забезпечення між Республіками СРСР. — Аналіза офіційних статистичних даних за 1951-1959 рр. — Відбитка з журналу „Нові Дні”, Торонто, 1963. Випуск 1 — ст. 54, випуск 2 — ст. 18.

Про фальшиву і глумливу конституційну самостійність і суверенність України. — Відбитка з квартальника „Вільна Україна”, Мюнхен-НіЙорк, 1963. Ст. 28.

3 листів до Редакції

ЩЕ ОДИН ГОЛОС У СПРАВІ КАТЕДРИ В ФІЛАДЕЛФІ

Після моїх статей у справі катедри в Філадельфії, я довгий час чекав відгуків із кіл наших професіоналістів, архітектів і мистців. Врешті мовчанка перервалась. У двох числах „Гомону України” (Торонто) з дня 8 і 15 лютого появилася стаття інженера-архітекта Мирослава Д. Німцева, яка між іншим порушує цю тему з виразними відкликами до моїх статей.

Архітект Німців підтримує мої критичні зауваження. Читачам моїх статей правдоподібно буде цікаво познайомитись із думками цього знавця, тому наводимо головні місця його статті, які відносяться до цієї проблеми:

„Архітектура є матеріальним виразником-образом того, що є в наших душах(...) Архітектура церков є виявом духа, яким проникла дана церковна ієрархія, громада, народ(...) Архітектурою можна маніфестувати нашу культуру, традицію. Архітектура храму мусить відзеркалювати не лише потреби мас вірних, вона мусить виявляти й маніфестувати їхні традиції, та перш за все їхні інспірації та стремління.”

„Моя критична думка покривається зовсім із думкою-закидом Д. Горняткевича супроти соборного храму арх. Ю. Ястремського у Філадельфії. Бана Філадельфійської церкви немов причеплена до модерного низького корпусу храму. Це — на жаль — правда. Ідучи за розвитком нашої церковної архітектури, примінення одної куполу стосувалося лише до церкви певної величини. Більші церкви мали завжди більше число купол. Так отже й філадельфійський храм повинен у своїй архітектурній композиції складатися з кіль-

кох основних просторів, перекритих куполами, чим одержав би український характер та українського духа архітектурного ансамблю. Бо побільшення одnobанного архітектурного простору до величини соборного храму криє в собі велику небезпеку не тільки наявності такої великої подібності, а радше чистої копії св. Софії у Константинополі. Бо у правильному архітектурному творі правильної композиції „архітектоники” — наші враження повинні степенуватися засобами — не лише ступневих простірних мас, але також різними висотами приміщень, перекритих ступневими куполами, даючи різnorodну гру світла. У висліді ми одержали би багату цілість, побільшену незвичайними враженнями, яких ми повинні зазнавати в церкві, як у Божому храмі.”

„Виринає питання, чи проголошення архітектурного конкурсу на проєкт соборного храму у Філадельфії дало би кращий проєкт? Поперше такий конкурс мусів би мати відповідну професійну підготову та бути переведенням згідно з професійними та етичними вимогами Американського Інституту Архітектів — бездоганно. (Підкр. наше). Отже тут заходить зовсім ясно та безперечно суперечність, конфлікт інтересів дорадника і проєктодавця в одній і тій самій особі. Бо архітект Ю. Ястремський, як подає митрополитичий шематизм у Філадельфії, являється офіційним дорадником митрополита та водночас проєктодавцем соборного храму у Філадельфії”.

Мирослав Німців — як і всі ознайомлені з обов'язуючими приписами, слушно звертає увагу на

ДОТЕП — ЗБРОЯ СКОВАНОГО ДУХА

СССР

— Добрий день, дитинко. Чи можу говорити з твоїм батьком?

— На жаль, тата вистрелили сьогодні ранком ракетою, і він повернеться аж пів до сьомої, облетівши вісім разів довкруги Землі.

— То може поговорив би я з мамою?

— Мама також немає. Вона сьогодні ранком пішла в чергу по молоко. А коли повернеться, цього неможливо сказати.

— Товаришу аптекарю, чи є якийсь спосіб, щоб усунути лисину?

— Є, але я не відповідаю на політичні питання...

— Яким чином Канада і ЗДА можуть постачати нам такі маси пшениці?

— Це характеристична риса капіталізму: надпродукція!

— Яка різниця між східним німцем і західним?

— Ніяка, але східного мусимо любити.

— Чи можеш назвати критичні

періоди совєтського плянового господарства?

— О, так! Весна, літо, осінь, зима.

Московський клоун Попов оповідає: — Товариш Хрущов недавно заявив, що комуністичні держави скоро випередять капіталістичні, і що тоді нам далеко краще буди жити ніж мешканцям капіталістичних країв. Тоді кожен совєтський громадянин могтиме даром їхати в відпустку, даром купувати убрання, даром користуватися залізницею і автобусами. Коротко, кожен добрий комуніст, умираючи, могтиме сказати, що жив даремне. Товариш Хрущов сказав, що перші проблiski такого розвитку вже показуються на горизонті. А що я дурний, то пішов в бібліотеку Леніна і заглянув, що там у справочнику написано під гаслом „горизонт”. Там було таке: „горизонт це уявна лінія, яка тим більше віддаляється, чим ближче підходимо до неї.”

Учитель московської школи хвалить перед інспектором незвичайно здібного учня. Інспектор,

повну аномалію цього стану, який заіснував у Філадельфії, де цілковито знехтовано обов'язок розписання конкурсу, а єдиним членом журі є — сам проєктодавець...

Найкращий і єдино правильний вихід із цієї парадоксальної ситуації, як є наскрізь без прецеденту, інж. Німців бачить лише в тому, щоби церковна влада у Філадельфії 1) проголосила конкурс, 2) вибрала відповідне журі, яке прийняло би проєкт, що був би базований на українській, а не на грецькій традиції. Інж. Німців за-

кінчує свою речеву статтю ось якими словами: „Справа архітектури наших церков не може бути виключно відповідальністю церковних властей. Громадянство через своїх професійних людей: архітектів і архітектурних критиків повинно мати не лише змогу, але й право висловити своє слово, яке повинно рішати. Архітектура не є справою віри, моралі, чи церковних відправ, тому в справах архітектури можуть церковні власті теж помилятися.”

Д. Горняткович

візитуючи класу, викликає малого Мішу і питає:

— Чи знаєш, хто винайшов авто?

— Знаю, товаришу інспекторе, Антін Автомобілевич.

— Добре. А хто винайшов електричний струм?

— Іван Енергіков.

— Прекрасно! А назви мені трьох найбільших ворогів Советського Союзу!

— Це Аденауер, Джансон і Хрущов.

Інспектор мліє. Після лекції вчитель оправдується. — Я ж казав вам, товаришу, що цей малий на цілі роки випереджує свій час!

Мадяричина

На партійних зборах у Будапешті Янош говорить на тему „критика і самокритика”: — Перед кількома місяцями мій брат Мойше виїхав до Ізраеля. Взяв родину, взяв свій достаток. Він зрадив батьківщину-Мадяричину, зрадив соціалізм. Думаю, що всі мусимо його гостро осудити. Він не наш!

Це була критика. А тепер самокритика: — А я, ідіот, не поїхав разом із ним.

Народилось три кішечки. Дві з них комуністичні, третя — ні. Вони має відчинені очі...

Польща

Американець питає поляка в Варшаві: ким властиво є для вас росіяни: чи це брати чи приятелі?

Відповідь: Ясно, що брати. Приятелів вибираємо самі!

Чехословаччина

— Що найбільше подобається словакам у комунізмі?

— Те, що і чехи його мають...

До крамниці входить чех і про-

сить сто грамів чаю. Купець питає:

— Російського чи китайського?

— Тоді краще дай мені кави!

Товариш Кон стоїть на чесько-австрійській границі і вимахує американським прапорчиком. Пограничник ловить його на тому.

— Кон, що ти робиш тут із американським прапором?

— Чекаю на американців...

— Тепер, 1964 року?! Чи ти збожеволів? Зрештою, як видно, ти міняєш свої прапори. 1945 року я бачив тебе, як ти вимахував червоним прапором і очікував росіян.

— А може не прийшли?

Східня Німеччина

Ульбріхт і делегація відвідують божевільню. Хворих усталили в ряд і навчили вітати гостей. Коли делегація підійшла, вони закричали: Вітаємо нашого великого державного мужа Ульбріхта і його товаришів! — Тільки один праворуч мовчить. Розгніваний партисць підбігає:

— Чому мовчиш?

— Хіба я божевільний? Я стою!

Репортер питає 75-літню бабуся, що думає вона про комуністичний поступ у Німеччині. Бабуся нарікає, що мало картоплі, м'яса, хліба, недостає багато інших речей. — Але, кажете, що за десять років буде краще. То вже хай дітям буде легше, а я вже миритись буду з тим, що є. —

— Не треба так сумно говорити, бабусю. Треба завжди мати увазі, що є такі краї, як от Сагара, де навіть склянка води — це дорогоцінність.

На те бабуся: — А скільки років панують там комуністи?

Румунія

Товариш Поповічі подав заяву

про паспорт до ЗДА. Минає п'ять місяців. Його викликають до міністерства закордонних справ і питають, чого він властиво хоче в ЗДА. Поповічі відповідає:

— Хочу бути на похороні президента Джансона.

— Але ж він ще не вмер!

— Нічого, я молодий, то можу почекати...

**

В Букарешті перейменували вулицю Сталіна на вулицю Хрущова.

Хтось дописав на вивісці: „Тимчасово“...

**

Китай

Товариш професор питає кандидата при іспитах, які є господарські системи. Студент вичисляє: капіталістичну, советсько-комуністичну і китайсько-комуністичну системи. Тоді професор:

— А котра з них запанує в усьому світі?

Студент відповідає, що напевно сказати не можна. Та професор впевняє, що переможцем буде китайсько-комуністична система. На це студент:

— А звідкіля тоді справджуватимемо збіжжя?

**

Болгарія

— Чи знаєте, чому ми тільки здогаємося американців, але не переганяємо?

— Чому?

— Бо коли б ми їх перегнали, вони завважили б, що у нас ззаду діри в штанах...

Югославія

— Чи ти чув? Китайці випустили спутника...

— Як це можливо? Вони ж не мають ні ракет, ні ракетних установок.

— А все ок! 650 мільйонів китайців разом тягнули гумову лямпу, а потім разом її пустили...

**

Вкінці не жарт і не дотеп, але суворі дійсність:

Болгарський уряд видав закон, по якому оповідання політичних дотепів карається „соціально-корисною працею“ до двох тижнів і грошовою карою до (на американську валюту) 40 дол.

В СССР почалася кампанія проти дотепів. Ті, що їх оповідають, це за окресленням „Известий“ „отруйні гриби на багатій землі советського саду“... „Мусимо поборювати їх, поганьблювати, засоромлювати і розкривати перед усіми чесними людьми.“ — Виявляється, що і в тому винен буржуазний Захід, зокрема його радіопередачі, які піддають глумливим дотепам. Нарешті мусить бути встановлена, заявляють Известия, різниця „між свободою слова і свободою ширення бруду.“

ЧОМУ?

● Поклонники Дмитра Донцова святкують 80-ліття свого вчителя. Це зовсім в порядку. Вдячність — гарна прикмета. Ніхто не може заперечити, що Донцов незвичайно талановитий публіцист; ніхто не може заперечити, що Донцов — яскрава постать на досить сірому тлі нашого життя. Та-

кож було б смішно вимагати, щоб підчас ювілейних парад звеличницьки Донцова, поруч із світлими прикметами, називали і слабші сторінки діяльності ювілянта. Однак лічило б такі зберігати якусь міру. А то читаємо в газетах оголошення про реферати під заголовком: „Донцов як ідеолог ук-

раїнського аристократизму." Що сказав би Липинський на таке визначення?! Для Липинського — Донцов був виразником української охлократії, (влади юрби, ред) отже прямим запереченням аристократизму. Справді трудно поєднати полемічні методи Донцова, обраховані на масові емоційні зрушення і на інтелектуальну курячу сліпоту читачів — із вимогами аристократизму. Зрештою партія, яка ширить культ Донцова, завжди залюбки покликалась на масовість, на 70 відсоткову більшість. Знову не легко поєднати таку масовість із аристократизмом.

Тож навіть робити плутанину понять? Адже бути успішним провідником мас — це також позиція!

Відповідь: Ваші зауваження можна б збути іронічним порівнянням: коли жорстокому, московсько-комуністичному режимові, який мільйони українських селян виморив голодом, мільйони людей нищив і нищить тюрмами і засланнями, — коли такому режимові можна називатись „народною демократією“, — то чому мало б бути заборонено донцовській публіцистиці називатись ідеологією аристократизму! В наші часи, поняття до того ступня зрелативізовані, що ними можна орудувати залежно від настрою і вигоди...

Але така відповідь була б упрощенням заторкнутого Вами питання. Коли закидаємо Донцову свідоме упрощення поглядів противника, то самі мусимо оберегатись такого демагогічного підходу до проблем.

Донцов пропагував ідею еліти, касты вибраних чи дібраних... Це ті мотиви, які піддають його звеличникам думку про аристократизм. В практиці таку ідеологію кастократії послідовно здійснюють большевики, виробляючи шляхом відповідного добору „нову клясу“ (каже Джілас), нову касту-пар-

тію-еліту. Тільки нікому з комуністів не приходить на думку отверто говорити про такий „аристократизм"... В кожному випадку цей приклад показує, як те, що Липинський називав охлократією, далі не є дестильованим від аристократичних примішок течивом.

Або інший приклад: Справне функціонування англійської парламентарної системи пояснюють тим, що в цій демократії діє і фактично керує життям „верхівка десяти тисяч“. Це знову аристократія, з отвореними дверима для талантів знизу, з провідними прошарками соціалістичної Партії Праці включно.

Ці приклади показують, що життя не дається вбгати в готові шухлядки понять. Поняття, отже і категорії Липинського (аристократія, демократія, охлократія) це неводи закинуті на дійсність, це спроби схопити якісь сторінки, найбільш характеристичні риси дійсності, а не її цілість. Найвиразнішою, скажیم, владною особливістю донцовської публіцистики є скерованість і пристосування до мас, до їх розбурханих емоцій, а не до їх дрімучого інтелекту. Але попри ту владну рису — є ще і складники, які дозволяють говорити про аристократичні елементи в тій мисленній stravі.

І ще одне характеристичне. І звеличники Донцова і він сам стараються підкреслювати саме аристократичну приправу. Образ вибраного лицарства (майстер і його прибічники) серед свинопасів (всі інші) — дає наглядне уявлення цієї тенденції. Що такий образ трудно погодити з партійною аритметикою, згідно з якою українське суспільство складалося б із 70 відсотків лицарів і тільки 30 відсотків свинопасів — ясно. Тут виразно виступає внутрішня суперечність тієї ідеології, що скерована на маси, все ж хотіла б

бачити себе прибраною аристократичними перама.

Явище цікаве з психологічного погляду. Вашого листа до редакції закінчує, Приятелю, ствердженням, що позиція успішного провідника має також добра. Але в донцовській ідеології цій позиції бракує „спокійної совісті”. Вона всередині невдоволена собою, вона страждає почуттям меншецінності. Звідси аристократична накидка на її охлократичному тілі...

● В статті останнього числа „Листів до Приятелів” про справи Божі, людські і надто людські — була завага про два календарі всередині одного українського католицького суспільства. Одні (на південь від річки Гадсону, філадельфійська єпархія) святкували Різдво 25 грудня. Інші (на північ від Гадсону, стемфордська єпархія) — святкували 7 січня. Ви поставились до того критично, називаючи це роз'єднанням... Але, на жаль, Ви не спробували глибоко

ще приглянутись до дійсності, і тому не зміogli належно її оцінити. Це ж один із кращих винаходів американської свободи і... вигоди.

Пояснюю це прикладами. Стейт Пенсильванія суворіший, коли мова про нічні забави в неділю, скроплювані гарячими напитками. Тож охочі в неділю погуляти і підхмелюватись до пізньої години, переїзять границю вільнішого в цьому відношенні стейту Нью-Джерсі і заспокоюють свої „вищі прагнення”. — Або інший приклад: у стейті Нью-Джерсі міцні напитки дозволено продавати особам — здається — не нижче 21 років, тоді, як у Нью-Йорку вже 18-літні можуть вільно набувати животворну водицю. Тож юнаки з Джерсі Сіті і інших пограничних міст їдуть за тим скарбом до Нью-Йорку. І законно, і присмрно!

Тепер подібне маємо і в відношенні до церковних законів. Ве-

(Закінчення на обгортці)

ВИЙШЛА З ДРУКУ БРОШУРА ПІД НАЗВОЮ

ЯК ЦЕ СПРАВДІ БУЛО?

**(СПРАВА НЕПРИННЯТОЇ ЗЕМЛІ З ШЕВЧЕНКОВОЇ
МОГИЛИ ДО ПАМ'ЯТНИКА**

Т. Г. ШЕВЧЕНКОВІ У ВАШІНГТОНІ)

Написав:

ПЛАТОН СТАСЮК

**БУВШИЙ СКАРБНИК КОМІТЕТУ БУДОВИ
ПАМ'ЯТНИКА ШЕВЧЕНКОВІ У ВАШІНГТОНІ**

Ціна брошури 35 центів

Належність слати поштовими марками на адресу:

**P. STASIUK P. O. BOX 38, COOPER STA.
NEW YORK 3, N. Y.**

дикий піст у стеїтї Нью-Джерзі почався вже від кількох тижнів. Але в Нью-Йорку ще далі м'ясниці з балями і музиками. Тож охочі потанцювати і поскоромитись, переїжджають Гадсон і користають з територіального закону. А що в піст м'ясо особливо смакує, тож на вечірці Червоної Калини „пісний” стеїт Нью-Джерзі був представлений — кажуть

— не менш достатньо ніж попередніми роками...

То чого ж плачуть вічні недоволенці-нарікайли?! Нарешті знайдений порядок, який дозволяє і піст зберігати і не перемучувати тіла зреченнями...

Відповідь: Sapienti sat! Розумний зрозуміє, а нерозумного не переконаєш...

СПРАВНІ ЗБІРНОГО МЕЦЕНАТСТВА

Від листопада м. р. до березня ц. р. на цей фонд прислали: Вшан. ПП. І. Дубилко, Торонто (12); Р. Залуцький, Чикаго (12); П. Зелений, Бельгія (10); А. Кобрин, Честер (12); Т. Олесіюк, Техас (10); Т. Парфанович, Бофало (12); М. Ромах, Кемден (12); Дарія Руденська, Торонто (12); С. Сенишин, Едмонтон (12); Д. — М. Стахів, Сомервил (12); Ом. Тарнавський, Торонто (12); В. Томків, Ст. Бонавенчур (24, два роки); Р. Трешніовський, Клівленд (12); Дм. Федик, Торонто (12); М. Хархаліс, Торонто (12); П. Черевко, Вірджил (12); **, НЙорк (12);.

Щиро дякуємо. Листи до всіх членів 36. Меценатства вишлемо в найближчому часі.

ФОНД ПОМОЧІ НЕСПРОМОЖНОМУ БРАТОВІ

Список датків від листопада м. р. до березня ц. р. Їх прислали Вшан. ПП: 15,00 дол.: І. Крамаренко, Брклн. — 13,00 дол.: Дм. Федик, Трнто. — 10,00 дол.: — Л. Лиман, НЙорк. — По 8,00 дол.: Т. Парфанович, Бфло; Р. Трешніовський, Клівленд. — По 5,00 дол.: — Р. Галібей, Дж. Сіті; З. Дончук, Фила; В. Зорич, Трнто; Т. Мацьків, Ф-т Саскатун; М. Мотта, Трнто, І. Савка, Фила; Р. Форостина, Брклн. — По 3,00 дол.: Мирон Маренін, Влмтк; С. Сенишин, Едмтн; Б. Смолинський, Р.-дейл; В. Шерей, Форест Г. — По 2,00 дол.: В. Іваник, Трнто; П. Іванів, Трнто; Ольга Когут, Чігаго; В. Осадчук, Канада; І Скиба, Трнто; Г. Шараневич, Пітсб.; М. Яремко, Вермлн. — По 100 дол.: А. Берегулька, Бостон; І. Вишнівський, Ф-т Вілліям; В. Гвоздецький, С. Л. Сіті; І. Олесіюк, Трнто; І. Шкільник, Трнто; П. Шпірук, Брклн; **, Вінніпег.

В імені всіх, що отримуватимуть журнал даром, щиро дякуємо.

Зацікавлених Приятелів і Знайомих повідомляємо, що адреса редактора М. Шлемкевича від 1-го вересня ц. р. така:

205 Casino Ave, Cranford, N. J.

Адреса адміністрації „ЛИСТІВ до ПРИЯТЕЛІВ” залишається без змін: Р. О. Box 428, Newark 1, N. J.

В-во „КЛЮЧ”

За редакцію: М. Шлемкевич

За в-во Л. Кузпк. Л. Ломпш. О. Олесницький. Ом. Тарнавський

